

ARTYKUŁY

MARIANNA CZAPNIK

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Stare druki pochodzące z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie¹

Streszczenie. W zasobach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie dotychczas zarejestrowano 3091 woluminów należących do historycznych wielkopolskich bibliotek klasztornych. W artykule omówiono poszczególne etapy napływu fragmentów kolekcji, które zasiliły zbiory biblioteczne warszawskiej księżnicy uniwersyteckiej w początkowych latach XIX wieku. Pierwsze z nich pochodziły z biblioteki Liceum Warszawskiego (1806) i tzw. Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym (1810). Analiza znaków i zapisów własnościowych zachowanych egzemplarzy pozwala stwierdzić, że w obu bibliotekach znajdowały się księgi należące uprzednio do klasztorów cysterskich z Bledzewa, Obry, Paradyża i Wągrowca, benedyktynów z Lubinia oraz trynitarzy z Krotoszyna. Akt kasacyjny z 1819 roku spowodował napływ znacznych partii księgozbiorów z bibliotek jezuitów i kanoników regularnych laterańskich z Kalisza, cystersów z Łądu, kamedułów z Bieniszewa oraz paulinów z Brdowa i Wielgomłynów. W zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie znalazły się także woluminy z bibliotek jezuitów i karmelitów bosych z Poznania, włączone z fragmentami innych kolekcji lub w sposób dotychczas niewyjaśniony. Przedstawiono pokrótce zapisy i inne znaki własnościowe umożliwiające identyfikację egzemplarzy z wymienionych bibliotek: pieczętki, typowe zapiski klasztorne, nalepki z sygnaturami bibliotecznymi oraz charakterystyczne oznaczenia na grzbietach opraw.

Słowa kluczowe: Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, wielkopolskie biblioteki klasztorne, historia bibliotek klasztornych, kasaty, badania proveniencyjne.

¹ Artykuł jest rozszerzoną wersją referatu wygłoszonego na konferencji „Losy dziedzictwa po klasztorach skasowanych w Wielkopolsce pod rządami pruskimi (do 1871 roku)”, Poznań, 4–6 kwietnia 2013, w ramach projektu: „Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX wieku: losy, znaczenie, inwentaryzacja”.

W zasobach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie (dalej: BUW) znajdują się fragmenty wielkopolskich księgozbiorów klasztornych, przysła-nych do Warszawy w pierwszych dziesięcioleciach XIX wieku. Pochodzą one z bibliotek różnych zgromadzeń zakonnych, benedyktynów z Lubinia, cystersów z Bledzewa, Łądu, Obry, Paradyża (obecnie Gościkowo) i Wągrowca (dawniej Łekno), jezuitów i kanoników regularnych laterańskich z Kalisza, kamedułów z Bieniszewa, paulinów z Brdowa i Wielgomłynów oraz trynitarzy z Krotoszyna. Wyodrębniono je w wyniku badań proveniencyjnych kolekcji starych druków w BUW, rozpoczętych pod koniec 1959 roku pod kierunkiem Marii Sipayłło². Prace prowadzone przez ponad 60 lat zaowocowały publikacją katalogu druków z XV i XVI wieku, obejmującego całość kolekcji³, natomiast badania własnościowe w zespole druków z XVII–XVIII wieku są kontynuowane⁴. Celem niniejszego artykułu jest omówienie zachowanych i dotychczas zidentyfikowanych książek XVI–XVIII wieku z wymienionych wyżej klasztorów.

Książnica uniwersytecka powstała w 1816 roku, od marca 1818 roku funkcjonowała jako jednostka autonomiczna pod nazwą Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim⁵. Na jej zbiory

² M. Sipayłło, *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1975, t. 1, s. 10–27; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Badacz i znawca księgozbiorów historycznych – Maria Sipayłło*, w: *W kregu nauki i bibliotek*, Warszawa 1993 (Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych, t. 3), s. 52–62; H. Juszczakowska, *Sipayłło Maria*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 37, Warszawa–Kraków 1997, s. 557–558.

³ *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1: *XV w.*, cz. 2: *XVI w.*, oprac. T. Komender, materiał prow. oprac. pod kier. M. Sipayłło, Warszawa 1994; *Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 2, oprac. T. Komender, H. Mieczkowska, t. 3–8, red. H. Mieczkowska, materiał prow. oprac. pod kier. M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk, Warszawa 1998–2018. Tom 8 zawiera zbiorczy Indeks proveniencyjny.

⁴ Baza proveniencyjna druków XVII–XVIII wieku liczy obecnie ponad 47 tys. rekordów (ok. 70% zasobu). Rejestrację ukończono dla większości sygnatur topograficznych, według których ustawiano książki w XIX wieku. Dalsze badania raczej nie przyniosą istotnych zmian dla opracowywanego tematu, oprócz nieco większej liczby zidentyfikowanych egzemplarzy z poszczególnych klasztorów. Kwerenda przeprowadzona w zbiorach XIX wieku BUW nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, bowiem badaniami proveniencyjnymi objęto dotychczas niewielki fragment zasobu. Należy się jednak spodziewać, że pewna liczba książek również tam się znajduje.

⁵ M. Ptaszyk, *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa 2017, s. 21–226.

złożyły się zasoby Liceum Warszawskiego i Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym⁶. W obu wymienionych bibliotekach znajdowały się już księgi z klasztorów wielkopolskich. Przypomnijmy, że Wielkopolska po drugim rozbiórze Polski znalazła się pod panowaniem pruskim. Ostatni rozbiór w 1795 roku sprawił, że Warszawa do 1807 roku stała się prowincjonalną siedzibą jednego z departamentów Prus Południowych. Z kolei w 1807 roku utworzono Księstwo Warszawskie, a po kongresie wiedeńskim w 1815 roku Królestwo Polskie (Kongresowe) ze stolicą w Warszawie, związane unią personalną z Imperium Rosyjskim. Zbiorów zarówno dla Liceum Warszawskiego, jak i dla Biblioteki przy Sądzie Apelacyjnym – bibliotek, które miały w zamyśle ich twórców zastąpić Bibliotekę Załuskich wywiezioną przez Rosjan w 1795 roku do St. Petersburga – poszukiwano najpierw w klasztorach znajdujących się na ziemiach zagarniętych przez Prusy. Dyrektorem otwartego w 1804 roku Liceum Warszawskiego i organizatorem biblioteki był wieloletni opiekun wiedeńskiej kolekcji Józefa Maksymiliana Ossolińskiego, autor *Słownika języka polskiego* i znawca dawnego piśmiennictwa polskiego Samuel Bogumił Linde (1771–1847)⁷. Odtworzenie sposobów gromadzenia w bibliotece licealnej jest dzisiaj znacznie utrudnione z powodu braku materiałów źródłowych, zniszczonych lub zaginionych w czasie II wojny światowej. Poszczególne woluminy rozpoznajemy po inicjałach L[yceum] V[arsaviense], zapisywanych na stronie tytułowej czarnym lub różowym, obecnie wyblakłym, atramentem. Analiza wcześniejszych zapisów własnościowych pozwala jednak stwierdzić, że w bibliotece licealnej znajdowały się książki z biblioteki benedyktynów z Lubinia,

⁶ Proces narastania księgozbioru omówiła Sipayłło we wstępie do pierwszego tomu katalogu, zob. *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku...*, s. 13–52. Z nowszej literatury zob. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorne na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Śląska na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie (XVIII–XX w.)*, t. 3: *Źródła do dziejów kasat klasztornych i losy źródeł po skasowanych klasztorach*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław 2014, s. 173–183.

⁷ O. Błażejewicz, *Biblioteka Liceum Warszawskiego (1806–1831)*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, z. 2, s. 77–79; I. Szybiak, *Samuel Bogumił Linde – organizator i rektor Liceum Warszawskiego, pedagog i działacz edukacyjny*, w: *Biblioteka Lindiana. Samuel Bogumił Linde (1771–1847) pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W 165. rocznicę śmierci. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, 19–20 listopada 2012 r.*, red. nauk. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, przy współpr. H. Mieczkowskiej, Warszawa 2015, s. 197–206; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Samuel Bogumił Linde – bibliofil „dla krajowego użytku”*, w: *Biblioteka Lindiana...*, s. 101–113.

cystersów z Obry, Paradyża i Wągrowca oraz trynitarzy z Krotoszyna. Ponadto do Liceum Warszawskiego trafiły druki z klasztoru cystersów w Bledzewie, zarejestrowane w dokumencie z 25 lipca 1811 roku pod tytułem *Wypis autorów z Biblioteki Bledzewskiej wziętych do Warszawy*, odnalezionym niedawno w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu⁸. Zgodnie z ustaleniami Elżbiety Bylinowej, która podjęła się analizy tego – obejmującego 298 pozycji – rejestru, tytuły wszystkich odnotowanych dzieł, opatrzonych zapiskami własnościowymi cystersów z Bledzewa i Liceum Warszawskiego, znajdują się obecnie w BUW⁹.

Znacznie obszerniejsze zachowane informacje dotyczą drugiej z wymienionych wyżej bibliotek. Podstawowym źródłem są wypisy z Archiwum Oświecenia Publicznego, opublikowane przez Mariana Łodyńskiego¹⁰. Biblioteka przy Sądzie Apelacyjnym (zwana też Biblioteką Publiczną przy Sądzie Apelacyjnym lub Biblioteką Rządową, dalej: BSA) powstała w 1810 roku z inicjatywy ministra sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego Feliksa Franciszka Łubieńskiego (1758–1848)¹¹. Łubieński, poszukując książek do nowej biblioteki, m.in. w wielkopolskich klasztorach, korzystał z pomocy terenowych urzędników sądów cywilnych¹². Sekularyzacja zagrażająca klasztorom w zaborze pruskim zapewne spowodowała, że

⁸ K. Kłudkiewicz, *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, „Hereditas Monasteriorum” 2015, t. 6, s. 113, przyp. 42. Według Augustyna Ciesielskiego miały być przeznaczone dla Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (TPN); „[...] jeszcze przed kasatą klasztoru [w Bledzewie – M.C.] Jan Janowski, bibliotekarz Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 25 VII 1811 r. wybrał dla biblioteki w Warszawie 251 najcenniejszych, w dużej liczbie wielotomowych dzieł z zakresu astronomii, geografii, historii, prawa i medycyny, a także encyklopedie i słowniki [...], wszystkie wydane w językach: polskim, łacińskim, francuskim, niemieckim, greckim” – idem, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce. Biblioteki klasztorne cystersów*, „Roczniki Biblioteczne” 1964, t. 8, s. 458; idem, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce (biblioteki klasztorne cystersów)*, w: idem, *Dziedzictwo cystersów, prace wybrane*, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków 2013, s. 378. Więcej o Bibliotece TPN zob. U. Paszkiewicz, *Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przykładem urzeczywistnienia idei Biblioteki Narodowej w początkach XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1993, t. 26, s. 49–55.

⁹ E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2019, nr 2 (49), s. 60–61.

¹⁰ M. Łodyński, *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, Wrocław 1958.

¹¹ W. Stummer, *Biblioteka Sądu Apelacyjnego w Warszawie 1810–1865*, „Roczniki Biblioteczne” 1958, z. 3–4, s. 431–523; T. Mencil, *Łubieński Feliks Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław 1973, s. 478–480.

¹² W. Stummer, op. cit., s. 439; M. Łodyński, op. cit., s. 4–5.

przełożeni chętnie przychyliili się do apelu ministra i przysłali wybrane partie ksiąg. Z klasztoru paradyskiego miał odpowiedzieć przeor Karol Marceli Fałęcki, ofiarowując BSA 500 ksiązek w 1811 roku, w tym wiele rękopisów, za co otrzymał od ministra Łubieńskiego specjalne podziękowanie¹³. Znaczne partie druków i rękopisów przysłano z klasztorów cysterskich w Obrze i Wągrowcu¹⁴. Przypuszczalnie z inicjatywy prezaesa kongregacji benedyktyńskiej pod zaborem pruskim, opata Stanisława Mikołaja Kieszkowskiego (1736–1814)¹⁵, do BSA dotarły książki i rękopisy z klasztoru w Lubiniu. Ponadto opat Kieszkowski ofiarował kilkanaście dzieł z prywatnej kolekcji. Niewielką liczbę druków przekazali także trynitarze z Krotoszyna¹⁶. Książki przysyłano razem ze spisami. Mateusz Kozłowski (1764–1834), bibliotekarz w BSA, sporządzał ich kopie i przekazywał do Archiwum Sądu Apelacyjnego¹⁷. Z wypisów dokonanych przez Mariana Łodyńskiego wynika, że z powodu działań wojennych w 1812 roku do Warszawy nie dostarczono 270 dzieł ofiarowanych przez kanoników regularnych laterańskich z Trzemeszna, zatrzymanych w sądzie ziemskim w Poznaniu. Do BSA trafił jedynie katalog, opatrzony następnie adnotacją, że książki nie dotarły. Pierwotnie miały zostać zwrócone właścicielom, jednak część z nich w 1819 roku przejął Tytus Działyński do zbiorów kórnickich¹⁸. Nie odnaleziono również druków

¹³ D. Śmierczalski-Wachocz, *Dzieje byłej biblioteki zakonnej w Paradyżu*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 4, red. J. Walkusz, Lublin 2005, s. 56, przyp. 15; R. Witkowski, *Biblioteki klasztorne opactw cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki i stan badań*, w: *Monasticon Cisterciense*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 160; D. Matyaszczyk, *Lustracje przeprowadzone w klasztorach wielkopolskich w latach 1817–1825*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2014, t. 5, s. 373–374.

¹⁴ R. Witkowski, op. cit., s. 157–158.

¹⁵ Dr teologii, opat w Horodyszczu (1772–1779) i Lubiniu (1779–1814), prowincjał (1772–1779), zob. I. Kwilecka, *Kieszkowski Stanisław Mikołaj*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań 1981, s. 330–331; M. Kanior, *Polska kongregacja benedyktyńska Świętego Krzyża 1709–1864*, Kraków 2000, s. 242–245.

¹⁶ M. Łodyński, op. cit., s. 8–9; M. Sipayło, *Wstęp*, s. 15–16.

¹⁷ M. Łodyński, op. cit., s. 5–6.

¹⁸ J. Zathej, *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław 1963, s. XXII–XXIV; A. Falk, *Losy kórnickich starych druków w świetle badań proveniencyjnych*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław 2017, s. 122–123. Warto dodać, że w zbiorach BUW mamy obecnie 4 druki z XVI–XVII wieku z proveniencją kanoników laterańskich z Trzemeszna, które wpłynęły razem z innymi zespołami, jedno dzieło kupiono w Desie w 1952 roku. Natomiast w Gabinecie Rękopisów BUW znajduje się rękopis św. Augustyna z XV

z wymienionej przez Joachima Lelewela biblioteki cystersów w Przemyśle (dawniej Wielen)¹⁹. Księgi gromadzono w dawnym pałacu biskupów krakowskich w Warszawie, obok siedziby Sądu Apelacyjnego, w salach ciasnych i pozbawionych półek. Mimo trudności zbiory udostępniano czytelnikom do prac naukowych. Jednym z użytkowników był Joachim Lelewel, który swoje wrażenia opisał wiele lat później w listach do Eustachego Januskiewicza w Paryżu²⁰. Rozwiązanie problemów lokalowych przyniosło dopiero otwarcie w 1816 roku Uniwersytetu Warszawskiego²¹. Zbiory BSA²², na polecenie Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, przewieziono do Pałacu Kazimierzowskiego, przeznaczonego wówczas dla celów bibliotecznych²³. Mateusz Kozłowski w oświadczeniu złożonym w Sądzie Apelacyjnym 15 października 1817 roku opisał stan zachowania księgozbioru, wskazując na pewne ubytki spowodowane przenosinami w obrębie gmachu sądowego i brakiem w tym czasie odpowiedniego nadzoru²⁴. Zgodnie z raportem z klasztorów wielkopolskich dostarczono łącznie 1456 woluminów, w tym

wieku, pozyskany w ramach wymiany od warszawskiego kolekcjonera Karola Łaskiego w 1869 roku, zob. *Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, oprac. H. Kozerska, W. Stummer, Warszawa 1963, s. 21–23.

¹⁹ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, t. 2, Wilno 1826, s. 174. Nie wymienia jej *Raport Deputowanych do odebrania Biblioteki Publicznej przy Sądzie Apelacyjnym* datowany 14 czerwca 1817 roku, zob. M. Łodyński, op. cit., s. 11; W. Stummer, op. cit., s. 442.

²⁰ *Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, wyd. H. Więckowska, t. 4: 1849–1861, Wrocław–Kraków 1954, s. 444, zob. też J. Lelewel, op. cit., s. 174–175; W. Stummer, op. cit., s. 440–441, przyp. 17.

²¹ O początkach Uniwersytetu i biblioteki uczelnianej pisał ostatnio M. Mycielski, *Uniwersytet Królewski*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. T. Kizwalter, Warszawa 2016, s. 99–116.

²² Biblioteka Sądu Apelacyjnego była przekazywana do BUW dwukrotnie. Zbiory włączone w 1817 roku nie objęły biblioteki rodowej Łubieńskich (ok. 4 tys. woluminów) подарowanej BSA przez ministra Feliksa F. Łubieńskiego. Biblioteka nadal funkcjonowała pod niezmienną nazwą i powiększała swój księgozbiór kolejnymi darami i zakupami. Po zlikwidowaniu odrębności ustrojowej Królestwa Polskiego, od 1841 roku podlegała departamentowi IX i X Rządzącego Senatu w St. Petersburgu (stąd późniejsza jej nazwa Biblioteka Senacka), po skasowaniu Senatu w 1865 roku zbiory przekazano do Biblioteki Głównej (kolejna nazwa BUW), zob. W. Stummer, op. cit., s. 444–503.

²³ Por. *Raport Deputowanych do odebrania Biblioteki Publicznej przy Sądzie Apelacyjnym zdany Komisji WR i OP*, w: M. Łodyński, op. cit., s. 10–12, zob. też *Acta Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dotyczące się Biblioteki Publicznej przy UW, BUW, Gabinet Rękopisów*, rps. nr inw. 3015, wol. IV, k. 26–28, 95–96.

²⁴ M. Łodyński, op. cit., s. 8–9; W. Stummer, op. cit., s. 442, przyp. 24.

141 z Lubinia, 347 z Bledzewa, 561 z Obry²⁵, 187 z Paradyża, 193 z Wągrowca oraz 27 z Krotoszyna²⁶.

Kolejnym ważnym etapem w rozwoju księgozbioru Biblioteki Publicznej było ogłoszenie 17 kwietnia 1819 roku dekretu kasacyjnego w Królestwie Polskim²⁷. Aktem tym objęto niektóre domy zakonne położone na terenie historycznych ziem Wielkopolski, które po 1815 roku znalazły się w Królestwie Polskim. Były to klasztory cystersów w Łądzie, kamedułów w Bieniszewie oraz paulinów w Brdowie i Wielgomłynach²⁸. Biblioteki, podobnie jak pozostały majątek klasztorny, przechodziły na własność państwa. Do przeglądu księgozbiorów 11 maja 1819 roku wyznaczono Samuela Bogumiła Lindego, pierwszego dyrektora Biblioteki Publicznej²⁹. Miał on za zadanie wybierać księgi, które jego zdaniem będą przydatne w bibliotece uczelnianej, po czym transportem wodnym lub lądowym przesyłać do Warszawy³⁰. Jednak Linde w trakcie swojej podróży odwiedzał również te placówki, które nie podlegały supresji³¹. Była wśród nich biblioteka Szkoły Wojewódzkiej

²⁵ Nie znajduje potwierdzenia informacja o dostarczeniu do BSA na polecenie Łubieńskiego ok. 3 tys. książek z klasztoru w Obrze przez przeora o. Władysława Żórawskiego (1773–1814), podana w pracy Jana Sowy, *Obra. Klasztor pocysterski i Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, Wolsztyn 2015, s. 155–156; por. M. Łodyński, op. cit., s. 8, 167; D. Matyaszczyk, op. cit., s. 372–373; E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach...*, s. 61.

²⁶ M. Łodyński, op. cit., s. 9, 167–168.

²⁷ P.P. Gach, *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin 1984; idem, *Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku*, Rzym 1979; idem, *Cystersi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772–1914*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań 1999, s. 74–93; M. Kośka, *Dekret abpa Franciszka Skarbka-Malczewskiego z 17 IV 1819 r. w sprawie supresji klasztorów w Królestwie Polskim*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2016, t. 8, s. 367–378; M. Czapnik, *Kolekcje historyczne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław 2017, s. 37–38.

²⁸ Klasztor w Wielgomłynach ostatecznie został wyjęty spod supresji, jednak Linde zdążył przejąć część księgozbioru, zob. M. Kośka, *Dekret abpa Franciszka...*, s. 369.

²⁹ M. Kośka, *Losy księgozbiorów klasztornych po kasacie 1819 r. Misja Samuela Bogumiła Lindego*, w: *Kasaty klasztorne na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Śląska na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie (XVIII–XX w.)*, t. 3: *Źródła do dziejów kasat klasztornych i losy źródeł po skasowanych klasztorach*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław 2014, s. 170–171.

³⁰ M. Łodyński, op. cit., s. 31–32.

³¹ Ibidem, s. 66–69; zob. też F. Bobrowski, *Dekret kasacyjny z roku 1819 i jego wykonanie w stosunku do zakonów diecezji sandomierskiej*, „*Studia Sandomierskie*” 2011, t. 18, nr 1, s. 7–162.

w Kaliszu, zasobna w cenne egzemplarze z historycznych kolekcji jezuitów i kanoników regularnych laterańskich. Z wizytowanych bibliotek dyrektor Linde wybrał łącznie 8984 druki i rękopisy (3208 z Łądu, 1006 z Bieniszewa, 411 z Brdowa, 661 z Wielgomłynów, 3308 po jezuitach i 390 po kanonikach laterańskich z Kalisza). Trzeba dodać, że w rezultacie działania dekretu kasacyjnego zbiory warszawskiej księżnicy łącznie powiększyły się o blisko 50 tys. książek i ok. 1 tys. rękopisów, wybranych z 63 bibliotek klasztornych i kościelnych w Królestwie Kongresowym³². Jednak dużą część zgromadzonych ksiąg stanowiły dublety³³, które przeznaczono do wymiany z innymi bibliotekami lub doposażenia bibliotek seminaryjnych. W 1825 roku 5215 woluminów z duplikatów teologicznych przekazano do Biblioteki Seminarium Głównego Duchownego w Warszawie (obecnie Biblioteka Seminarium Metropolitalnego Archidiecezji Warszawskiej)³⁴. Podjęte prace nad opracowaniem i uporządkowaniem zbiorów przyniosły dalsze straty. Zgodnie z tradycją rzeczowego ustawiania książek na półkach przystąpiono do rozcinania klocków introligatorskich, usuwania dubletów i oprawiania powstałych w ten sposób pojedynczych egzemplarzy. W wyniku tych czynności przybyło ok. 6 tys. woluminów, w większości pozbawionych pierwotnych cech własnościowych³⁵. Następną fazą rozpraszania księgozbioru historycznej BUW nastąpiła po klęsce powstania listopadowego. W latach 1832–1834 wywieziono do St. Petersburga znaczną część zbiorów, w tym ok. 50 tys. druków z proveniencją klasztorną³⁶. Starania przedstawicieli duchowieństwa

³² M. Kośka, *Księgozbiory klasztorów skasowanych w 1819 roku w zbiorach Biblioteki Publicznej w Warszawie*, w: *Historia memoria scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa 2015, s. 132–139.

³³ Według Lelewela ze zbiorów poklasztornych odłożono „kilkanaście tysięcy w dublety”, zob. idem, op. cit., s. 182–183; zob. też M. Łodyński, op. cit., s. 212.

³⁴ Polecenie wydania dubletów do Seminarium Głównego (obecnie Biblioteka Seminarium Metropolitalnego Archidiecezji Warszawskiej) Komisja WR i OP wysłała do dyr. Lindego 10 października 1825 roku, zob. *Akta Komisji Rządowej...*, rps. nr inw. 3014, wol. III, k. 202–203; rejestr duplikatów zob. nr inw. 3015, wol. IV, k. 182–228; zob. też B. Wilejszys, *Biblioteka Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej w Warszawie. Geneza i dzieje*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1979, t. 38, s. 77, 82–85, 97–99.

³⁵ M. Łodyński, op. cit., s. 93, 110; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Kolekcje klasztorne...*, s. 180.

³⁶ Z. Strzyżewska, *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po Powstaniu Listopadowym*. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. *Materiały i dokumenty archiwów rosyjskich*, Warszawa 2000, s. 9–13, 21; M. Czapnik, *Kolekcje historyczne...*, s. 38–39.

o pozostawienie dzieł teologicznych i dotyczących historii Kościoła nie odniosły skutku³⁷. Z księgozbioru liczącego ok. 134 tys. książek i ponad 2 tys. rękopisów w Warszawie pozostało ok. 40 tys. druków i 303 rękopisy w języku polskim, do których dołączono uchronione od wywiezienia woluminy z Biblioteki Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk³⁸. W St. Petersburgu, w gmachu Cesarskiej Biblioteki Publicznej, gdzie składowano książki skonfiskowane na polskich ziemiach, wkrótce powstał problem ogromnej liczby dubletów. Rozsyłano je do różnych bibliotek i instytucji publicznych na terenie Imperium Rosyjskiego, co skutkowało dalszym rozpraszaniem księgozbiorów poklasztornych³⁹. Niebawem również do Warszawy zaczęto dostarczać wybrane z owych dubletów tzw. Dary Najjaśniejszego Pana (i.e. Mikołaja I)⁴⁰. Biblioteka, działająca w ograniczonym zakresie i pod zmieniającymi się nazwami, otrzymała owe „darowizny” dwukrotnie, w latach 1840–1842 i w roku 1863, w liczbie ok. 37 tys. woluminów, w tym niejednokrotnie egzemplarze uprzednio wywiezione⁴¹. Ostatni etap zwrotu zagrabionych przez Rosjan książek nastąpił po traktacie ryskim z 1921 roku. Pomimo kilkuletnich starań nie zwrócono najcenniejszych zbiorów, inkunabułów⁴² i druków XVI wieku wydanych w znanych polskich i europejskich oficynach drukarskich. Wiele z nich zawierało zapiski własnościowe wielkopolskich bibliotek

³⁷ J. Kucharzewski, *Epoka paskiewiczowska. Losy oświaty*, Warszawa–Kraków 1914, s. 66–67, 73–74.

³⁸ H. Kozerska, *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871: Biblioteka Rządowa, Okręgu Warszawskiego, Główna*, Warszawa 1967, s. 1–3; Z. Strzyżewska, op. cit., s. 9–66, 84–86.

³⁹ J. Gwioździk, *Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *Kasaty klasztorne na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Śląska na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie (XVIII–XX w.)*, t. 3: *Źródła do dziejów kasat klasztornych i losy źródeł po skasowanych klasztorach*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław 2014, s. 141–144.

⁴⁰ Z. Strzyżewska, op. cit., s. 133, 173–176; Z. Olczak, *Źródła do dziejów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: sprawozdanie z kwerend*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie*, Warszawa 2017, s. 316–324.

⁴¹ H. Kozerska, op. cit., s. 15; M. Czapnik, *Kolekcje historyczne...*, s. 39–41.

⁴² Według notatki opublikowanej przez Stanisława Lisowskiego w 1926 roku w Petersburgu było z interesujących nas bibliotek – od cystersów z Łądu 141, z Oby 13, z prow. Stanisława Karnkowskiego 17, zob. *Spectator* [= Stanisław Lisowski], *Notatka o proveniencji inkunabułów znajdujących się w Rosyjskiej Publicznej Bibliotece w Piotrogradzie*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1926, z. 6, s. 267; zob. też D. Pietrzkie-wicz, *Spory o zbiory. Piotr Bańkowski – rewindykacja i ochrona dziedzictwa piśmienniczego*, Pułtusk–Warszawa 2019, s. 253–260.

klasztornych, cystersów z Łądu, Obry, Paradyża, Wągrowca, jezuitów i kanoników laterańskich z Kalisza⁴³.

Jak już wspomniano, książki z wielkopolskich bibliotek klasztornych zostały wyodrębnione w zbiorach BUW na podstawie znaków i zapisek proveniencyjnych⁴⁴. Wpisy własnościowe, nanoszone zazwyczaj na stronie tytułowej lub karcie ochronnej oprawy, zawierają nazwę miejscowości lub klasztoru, czasem uzupełnioną o wezwanie maryjne oraz imiona patronów kościoła, w pełnej lub skróconej formie. Zapiski dopełniano imieniem (lub imieniem i nazwiskiem) zakonnika nabywającego dany tom, niejednokrotnie notowano też datę i miejsce kupna. Do oznaczenia własności woluminów stosowano także ekslibrisy, pieczętki, nalepki z tytułami i sygnaturami lub charakterystyczne barwienie grzbietów opraw⁴⁵.

Wśród najważniejszych księgozbiorów, które trafiły do uniwersyteckiej biblioteki w pierwszych latach jej funkcjonowania, z pewnością należy wymienić znaczne fragmenty dwóch bibliotek kaliskich: jezuitów i kanoników regularnych laterańskich⁴⁶. Po kasacie kolegium jezuitów w 1773 roku ok. 6 tys. ksiąg teologicznych, filozoficznych, historycznych, prawnych itp. przekazano do miejscowej biblioteki szkolnej. Funkcję bibliotekarza w latach 1815–1830 pełnił nauczyciel języków starożytnych

⁴³ Z obszernej już literatury dotyczącej rewindykatów zob. m.in. E. Chwalewik, *Losy zbiorów polskich w Rosyjskiej Bibliotece Publicznej w Leningradzie*, Warszawa–Kraków 1926, s. 28; H. Łaskarzewska, *Starania o zwroty polskich zbiorów bibliotecznych z Kijowa i Petersburga w świetle niepublikowanych dokumentów dotyczących realizacji ustaleń traktatu ryskiego (Ze spuścizny Stanisława Lisowskiego)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2003, t. 35, s. 55–58.

⁴⁴ M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Rozpoznać i scalić rozpoznane – o znakach własnościowych książek z dawnych kolekcji klasztornych*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury: piśmiennictwo – książka – edukacja*, red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa 2017, s. 331–356.

⁴⁵ Por. M. Piđłypczak-Majerowicz, *Stare druki proveniencji zakonnej w Bibliotece Ossolineum*, Wrocław 2019, s. 97–118 i n.

⁴⁶ E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach regularnych laterańskich oraz jezuitach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 16: Miscellanea archiwalne, biblioteczne i muzealne” 2016, s. 56–77 (tamże obszerna literatura); zob. też E. Andrzyśiak, *Biblioteka kanoników laterańskich w Kaliszu i jej losy po likwidacji klasztoru w 1810 roku*, „Polonia Maior Orientalis. Studia z dziejów Wielkopolski Wschodniej” 2015, t. 2, s. 37–48; K. Walczak, *Z dziejów najstarszych bibliotek szkolnych Kalisza*, „Roczniki Biblioteczne” 1981, t. 25, s. 1–28; idem, *Wpływ kasat klasztornych na losy bibliotek XIX-wiecznego Kalisza*, w: *Kasaty klasztorne na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i Śląska na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie (XVIII–XX w.)*, t. 3: *Źródła do dziejów kasat klasztornych i losy źródeł po skasowanych klasztorach*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław 2014, s. 173–183.

Fryderyk Tripplin (1774–1840), który zbiory uporządkował i skatalogował oraz opatrzył jednolitą zapiską własnościową: *Z Bibli[oteki] Szkoły Woiewodz[kiej] Kalisk[iej]*. Księgozbiór po kanonikach laterańskich od katasu w 1810 roku niszczał pozostawiony bez opieki w pomieszczeniach parafii św. Mikołaja. W sierpniu 1818 roku ks. rektor Ignacy Przybylski (Rohfleisch, 1770–1838) przekazał znaczną ich część do biblioteki szkolnej. W czasie swojej wizyty w Kaliszu, w czerwcu 1819 roku, Linde wybrał najcenniejsze i najciekawsze dzieła należące do tych dwóch księgozbiorów⁴⁷, mimo stanowczych protestów ich opiekuna⁴⁸. Do Warszawy ze zbiorów pojezuickich dotarło 3308 woluminów wraz z katalogiem spisany przez Tripplina. Ponadto w 1827 roku BUW otrzymała jeszcze z biblioteki szkolnej 25 rękopisów i druków z XVI–XVIII wieku. Wśród nich znajdowały się również woluminy z proveniencją jezuitów i kanoników laterańskich⁴⁹. W zamian szkoła miała otrzymać egzemplarze wybrane z dubletów, bardziej odpowiadające jej zadaniom.

Księgi po kaliskich jezuitach stanowią jedną z większych kolekcji w zbiorach BUW. W katalogu drukowanym i lokalnej bazie proveniencyjnej opisano dotychczas 954 dzieła z XVI wieku oraz 958 tomów z XVII–XVIII wieku⁵⁰. Zapiski własnościowe, zwykle o treści: *Inscriptus Catalogo Librorum Collegii Calisiensis Societatis Jesu*, z rozmaitymi skrótami, nanoszono u dołu strony tytułowej. Zgromadzone informacje pozwalają prześledzić narastanie zbiorów bibliotecznych oraz wskazać ich potencjalnych użytkowników. Z treści wielu z nich wnioskujemy, że tworzono księgozbiory podręczne, przeznaczane do użytku seminarium duchownego, nauczycieli filozofii, retoryki, teologii, prawa kanonicznego oraz

⁴⁷ M. Łodyński, op. cit., s. 40.

⁴⁸ Wpis Tripplina na jednej z ksiąg: *Redemptum Ac Bibliothecae Scholae Palatin[at]us Caliss[iensis], cui Inter direptionem Lindianam – aut, Si mavis, Vandalicam – oblatum erat, restitutum a Bibliothecario F. Tripplin, postridi[ae] Non[as] Iul[ias] 1820*, zob. w *Katalog druków XV i XVI wieku...*, t. 1, cz. 1, tabl. XIII; E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 59.

⁴⁹ *Spis Książek z Inwentarza Biblioteki Kaliskiej stosownie do Reskryptu Wysokiej Komisji WR i OP z d. 14 listopada 1826 r. dla Biblioteki Publicznej wybranych*, w: *Akta Komisji Rządowej...*, rps. nr inw. 3015, wol. IV, k. 95–96; zob. też M. Łodyński, op. cit., s. 157–158. Przykładowo, z wymienionego wyżej spisu w zbiorach BUW znajdują się następujące druki: P. Callimachus, *Historia de rege Vladislao seu clade Varnensi*, Augustae Vindelicorum 1519 (w spisie popr. na 1579), sygn. Sd.614.356 (od kanoników reg. lat.); J. Żołączyński, *In funere Sigismundi Augusti*, Romae 1576, sygn. Sd.614.908 (od kanoników reg. lat.); S. Ostrowski, *Księgi o prawdziwym Bóstwie Jezusa Chrysta*, Poznań 1588, sygn. Sd.614.8 (z proveniencją jezuitów); A. Świrczyński, *Atrium sapientiae apertum seu expositio*, Lwów 1716, sygn. 4g.3.8.13/XVIII/I (z proveniencją jezuitów).

⁵⁰ Dane z 23 marca 2020 roku.

do korzystania w bursie Karnkowskiego (Bursa Karnkoviana), aptece lub infirmerii⁵¹. Znaczna część zbiorów pochodziła z darowizny wybitnych i wpływowych dostojników świeckich i kościelnych, ale również mniej znanych uczestników życia publicznego. Niewątpliwie najważniejszy zespół stanowi donacja fundatora klasztoru (1583), arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa Polski Stanisława Karnkowskiego (1520–1603)⁵². Z jego kolekcji zachowało się w uniwersyteckiej ksiąźnicy 215 druków XVI-wiecznych w 232 tomach. Do tej liczby możemy jeszcze dodać jedno dotychczas zidentyfikowane dzieło z XVII wieku. Co istotne, razem z księgozbiorem prymasa do BUW dotarło kilka ksiąg z rozproszonej kolekcji wybitnego humanisty i pisarza politycznego Andrzeja Frycza Modrzewskiego (1503–1572), oznaczonych zwięzłą zapiską *Sum Fricij*⁵³.

Właścicielem cennej kolekcji, jednolicie oprawionej i opatrzonej supereklibrisem z herbem Poraj był sekretarz królewski, żupnik krakowski, podskarbi wielki koronny i kasztelan sieradzki Hieronim Bużeński st. (ok. 1513–1580)⁵⁴. Bużeński senior był kalwinistą, wpływowym członkiem zboru małopolskiego, założycielem m.in. zboru w Wieliczce. Wśród zachowanych 14 ksiąg z jego księgozbioru są m.in. dzieła Marcina Lutra, Jana Kalwina oraz Jana Łaskiego mł.⁵⁵, w tym jedno opatrzone całostroniowym drzeworytowo-typograficznym ekslibrisem zawierającym wiersz na herb Poraj⁵⁶. Do biblioteki jezuickiej książkę przekazał jeden z potomków podskarbiego koronnego.

Charakterystyczne dla kaliskich jezuitów było oznaczanie otrzymanych darowizn specjalnie zaprojektowanymi ekslibrisami typograficznymi.

⁵¹ E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 68, przyp. 79–81.

⁵² S. Rybandt, *Supereklibrisy prymasa Stanisława Karnkowskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1991, t. 11: *Pogranicza*, s. 5–26; idem, *Księgozbiór prymasa Stanisława Karnkowskiego, źródło do badań nad kulturą umysłową dostojnika kościelnego XVI w.*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1992, t. 13: *Kolekcje wyznaniowe*, s. 117–130; E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 66–67.

⁵³ S. Rybandt, *Nieznane książki ze zbiorów Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1993, tom specjalny: *Bibliologia dyscypliną integrującą: studia ofiarowane Profesor Barbarze Bienkowskiej*, s. 153–160; A. Falk, op. cit., s. 122.

⁵⁴ S. Bodniak, *Bużeński Hieronim*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków, 1937, s. 156–157.

⁵⁵ M. Sipayłło, *Polskie supereklibrisy XVI–XVIII w. w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa 1988, s. 68; K. Opalińska, *Szlachta różnowiercza i pozostałości po jej księgozbiorach w zbiorach BUW (XVI w.)*, w: *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. 2, Warszawa 2009, s. 161–166, il. 2–3.

⁵⁶ Ibidem, il. 4.

Znamy obecnie trzy takie kolekcje. Największą z nich, podarowaną przez prawnika, instygatora kaliskiego Andrzeja Lisieckiego (ok. 1576–1639), omówiła Krystyna Opalińska⁵⁷. Jezuici opatrzili poszczególne woluminy naklejonym na wyklejce górnej okładziny ekslibrisem donacyjnym: „EX DONO Mag[nifici] D[omi]ni D[omini] Andreae Lisiecki, Instigatoris Regni, Surrog[atoris] Iud[icium] Castrensis Calissiensis A[nno] D[omini] 1636 Mens[e] Sept[embri]”⁵⁸. Ponadto bibliotekarz klasztorny na stronach tytułowych nanosił zapiski o treści: *Inscriptus Catalogo Librorum Collegii Calissiensis Societatis Jesu*, a na grzbietach oprawy typowe dla tej biblioteki oznaczenia czerwoną farbą⁵⁹. Księgozbiór z proveniencją Lisieckiego, złożony głównie z druków prawniczych, historycznych i teologicznych, liczy obecnie 42 dzieła z XVI oraz 120 tomów z XVII wieku⁶⁰.

Kolejny dar, składający się z ksiąg teologicznych opatrzonych ekslibrisem donacyjnym, pochodził od kanonika łowickiego, dziekana i oficjała uniejowskiego Jana Gałczyńskiego (zm. 1730) (il. 1). Z darowizny kanonika, uczynionej po 1694 roku, zachowało się w BUW pięć dzieł w sześciu tomach⁶¹. Warto dodać, że na ofiarowanych woluminach widnieje złożony superekslibris właściciela, który pieczętował się herbem Sokola⁶². Trzeci ekslibris donacyjny w zbiorach pojezuickich dokumentuje darowiznę z 1746 roku poczmistrza kaliskiego i sekretarza Augusta III Franciszka Chęckiego (zm. przed 1754)⁶³. W zasobach BUW dotychczas opisano 20 dzieł, w tym 14 z XVI wieku.

Plonem pobytu Lindego w Kaliszu były również druki z dawnej biblioteki kanoników regularnych laterańskich, w tym cenne inkunabuły⁶⁴. W zbiorach BUW zidentyfikowano dotychczas 219 dzieł z XVI wieku oraz 146 tomów z dwóch następnych stuleci. Kanonicy oznaczali swoje woluminy zapiskami własnościowymi na stronie tytułowej, m.in. o treści: *Domus Calissiensis S. Nicolai Canoniorum Regularium Lateranensium* lub

⁵⁷ K. Opalińska, *Instygator koronny Andrzej Lisiecki i jego księgozbiór*, w: *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. 1, Warszawa 2004, s. 107–207.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 123.

⁵⁹ *Katalog druków XVI wieku...*, t. 5, il. 1.

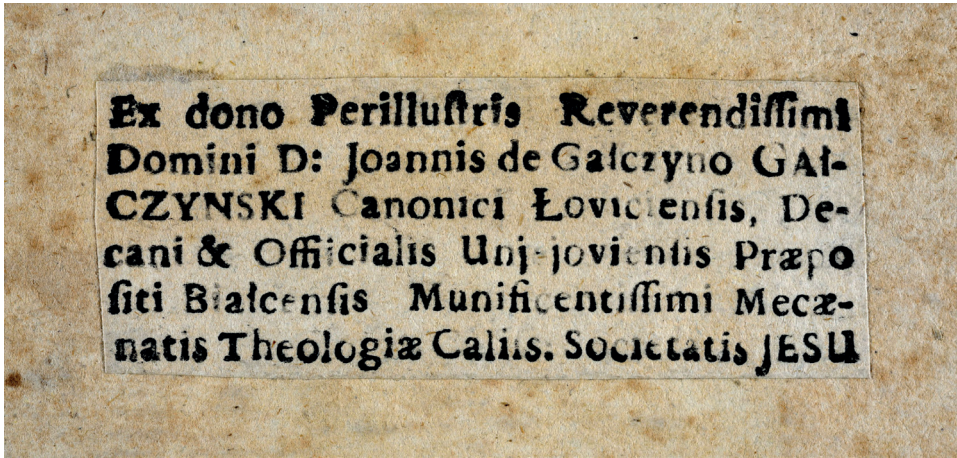
⁶⁰ Dane z 20 marca 2020 roku.

⁶¹ E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 67–68.

⁶² M. Sipayłło, *Polskie superekslibrisy...*, tabl. 90.

⁶³ M. Czapnik, *Kolekcje historyczne...*, s. 50; E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 67.

⁶⁴ M. Łodyński, *op. cit.*, s. 40, 68. Jedynie dwa inkunabuły z prow. kaliskich kanoników przetrwały wywózkę do Rosji, a także II wojnę światową i nadal znajdują się w BUW, zob. *Katalog druków XV i XVI wieku...*, poz. 21, 71; zob. też E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 62, przyp. 38.

Il. 1. Ekslibris donacyjny kanonika łowickiego i dziekana uniejowskiego Jana Gąłczyńskiego dla biblioteki jezuitów w Kaliszu
 Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 7.37.2.5/3.

Inscriptus Catalogo librorum Canoniorum Regularium Lateranensium ad S. Nicolaum Calisij. Bibliotekarz szkolny F. Tripplin, który kreślił i zamazywał owe zapiski, dopisywał informację o darowiźnie w postaci: *Z Bibli[oteki] Szkoły Woiewodz[kiej] Kalisk[iej] Podarunek JM X. Rektora Ignacego Przybylskiego*⁶⁵. Wśród starych druków pochodzących z tej biblioteki odnajdujemy rzadki przykład ekslibrisu drzeworytowego z ok. 1525 roku, z herbem Rawicz i inicjałami „L G”⁶⁶. Należał on zapewne do Wawrzyńca (Laurentiusa) Gieszkowskiego, który w 1523 roku pełnił funkcję oficjała kaliskiego⁶⁷. Wraz ze zbiorami kaliskich kanoników BUW zyskała także dwie cenne oprawy, sporządzone w znanych krakowskich pracowniach: Stanisława z Białej (Mistrza Medalionów) i Macieja z Przasnysza (Mistrza Główek Anielskich), nawiązujące w ornamentyce do wzorów stosowanych w warsztatach włoskich⁶⁸. Obie oprawy zdobią super-ekslibrisy właścicieli, kanonika uniejowskiego (1540) i plebana w Strońsku

⁶⁵ E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 60–66.

⁶⁶ Tartagnus Alexander de Imola, *Volumina quinque [-sex] consiliorum*, Venetiis 1505. 2°, sygn. BUW Sd.602.2249; A. Wagner, *Uwagi o znakach własnościowych z drugiej połowy XV i pierwszej ćwierci XVI wieku w inkunabułach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, „Biblioteka” 2013, nr 17 (26), s. 23.

⁶⁷ *Katalog druków XVI wieku...*, t. 7, il. 8.

⁶⁸ A. Wagner, *Introligatorzy elit. O działalności Stanisława z Białej i Macieja z Przasnysza vel Mistrza Główek Anielskich*, w: *Introligatorzy i ich klienci*, red. A. Wagner, Toruń 2017, s. 73–79.

Marcina Głowackiego, z datą 1520 i herbem Prus I⁶⁹, oraz archidiacona kaliskiego (1521) i poznańskiego (1541) Macieja Śliwnickiego herbu Korab, datowaną na rok 1540⁷⁰. Wśród darczyńców z następnych stuleci, oprócz wymienionych już przez Bylinową⁷¹, warto jeszcze przywołać sekretarza królewskiego, starostę bydgoskiego (1621–1633) Piotra Żerońskiego herbu Pobóg (zm. po 1633). Przechowujemy obecnie dwa dzieła z jego darowizny⁷². Z analizy zapisek proveniencyjnych możemy wnioskować, że księgozbiór powiększono w dużej mierze dzięki zakupom kanoników *pro usu conventus* pozostałym po zmarłych profesach i kaznodziejach kościoła pw. św. Mikołaja⁷³.

Mniej liczny, lecz niezwykle cenny zbiór druków trafił do warszawskiej księżnicy z klasztoru benedyktynów w Lubiniu. Obecnie są to 44 dzieła z XVI–XVIII stulecia w 67 woluminach, opatrzone wpisami proveniencyjnymi, zwykle o treści: *Bibliothecae Monasterij Lubinensis Ordinis S. Benedicti* lub *Ex cathalogo libror[um] Mon[aster]ij Lubinen[sis]* (il. 2). W zbiorach tej biblioteki notujemy kilka interesujących kolekcji. Pod koniec XVI wieku *pro Monasterio Lubinensi* przywoził książki z podróży zagranicznych opat Stanisław Kiszewski (ok. 1556–1604)⁷⁴. W 1590 roku przebywał w Rzymie, gdzie dla biblioteki klasztornej kupił ilustrowane wydanie *Pontificum Romanum effigies*⁷⁵. Z Frankfurtu n. M. w 1598

⁶⁹ BUW, sygn. Sd.604.336; M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie supereklibrisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Centuria druga*, Warszawa 2001, tabl. 1.

⁷⁰ BUW, sygn. Sd.608.877; M. Sipayłło, *Polskie superexlibrisy...*, tabl. 5.

⁷¹ E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 65–66.

⁷² M.in. Ludovicus de Granada, *Conciones quae de praecipuis sanctorum festis*, t. 1–2, Antverpiae 1588–1589. 4°. Prow.: G[e]n[erosus] D. Petrus Zeroskj librum istum donauit Conuentui Can[onicorum] Regu[larium] ad S. Nicola[um] in Calis[sia], BUW, sygn. Sd.608.4664.

⁷³ Np. taki zapis: „pro sui conventus fratrum. Oretur pro eo” uczynił Szymon Zuber, kanonik reg. laterański, kaznodzieja (1602–1607) i prepozyt (1621) u św. Mikołaja, zob. Philippus Diez, *Conciones*, Venetiis 1600. 4°, sygn. BUW Sd.604.1381. Donacje poszczególnych kanoników wyczerpująco omówiła w swojej publikacji E. Bylinowa, *Stare druki po kaliskich kanonikach...*, s. 63–65, a wcześniej E. Andrysiak, op. cit., s. 37–48.

⁷⁴ Stanisław Kiszewski, sekretarz królewski, kanonik katedralny poznański, opat w Lubiniu (1588–14 sierpnia 1604), po studiach w Padwie (1592), zreformował klasztor, utworzył szkołę śpiewu i muzyki, „dźwignął naukę”, zob. M. Pukianiec, *Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII w.*, Poznań 2013, s. 51, 146, praca doktorska (dostęp online); D. Quirini-Popławska, *Podróże polskich duchownych w XV i XVI wieku*, w: *Itinera clericorum. Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*, red. D. Quirini-Popławska, Ł. Burkiewicz, Warszawa 2014, s. 290.

⁷⁵ Cavalleris Ioannes Baptista de, *Pontificum Romanum effigies*, Romae 1585. 8°. BUW, sygn. Sd.618.292.

roku, oprócz dzieł zebranych Orygenes⁷⁶, przywiózł monumentalną ośmiotomową *Biblię Polyglotę*, dzieło słynnego antwerpskiego drukarza Krzysztofa Plantina⁷⁷. Ponadto w 1600 roku w Głogowie nabył podręcznik dla kapłanów autorstwa hiszpańskiego jezuita, kardynała, wysłannika papieskiego do Rzeczypospolitej Obojga Narodów, Francisca Toledo (1532–1596)⁷⁸. Wśród cennych druków XVI wieku z kolekcji benedyktynów warto jeszcze wymienić pierwsze tłumaczenie Starego i Nowego Testamentu na język polski⁷⁹ oraz drugie wydanie Biblii w języku czeskim⁸⁰. Oba woluminy, oprócz zapiski własnościowej, oznaczono XVIII-wieczną pieczętką herbową z napisem: „BIBLIOT[heca] LUBIN[ensis] O[r]dinis] S[ancti] B[enedicti]”. Ważne miejsce w powiększaniu księgozbioru klasztornego zajmowały książki nabywane przez poszczególnych zakonników. Popularne źródło dotyczące geografii i historii Szwecji Olaus Magnusa (1490–1557), *Historia de gentibus septentrionalibus*, nabył w 1617 roku za trzy i pół florena profes lubiński brat Maurus⁸¹. Warto zwrócić uwagę na oprawę tego dzieła, sporządzoną w warsztacie poznańskiego introligatora kryjącego się pod inicjałami „H[adrian] K[ruger]”⁸². Co najmniej osiem dzieł podczas pobytu w Rzymie po 1751 roku zakupił bliżej nieznany Dominik Hebda, mistrz nowicjatu w Lubiniu od 1760 roku. Warto podkreślić, że większość druków stanowią publikacje rzymskiej Drukarni Kongregacji Propagandy Wiary. Biblioteka klasztorna zyskała wówczas m.in. podręczniki do nauki języka hebrajskiego⁸³ i greckiego⁸⁴ oraz traktat Atanazego Kirchnera o języku egipskim⁸⁵ (il. 3). Ponadto wspomniany zakonnik nabył wówczas księgę liturgiczną przeznaczo-

⁷⁶ Origenes, *Opera quae quidem proferrri protuerunt omnia*, Parisiis 1574 (1572). 2°. BUW, sygn. Sd.602.1855-1856 adl.

⁷⁷ *Biblia sacra Hebraice, Chaldeice, Graece et Latine* [Ed. Benedictus Arias Montanus], t. 1–8, Antverpiae 1569–1573. 2°. BUW, sygn. Sd.602.678.

⁷⁸ Toletus Franciscus, *Summa casuum conscientiae sive de instructione sacerdotum libri septem*, Coloniae Agrip. 1600. 8°. BUW, sygn. Sd.608.5483.

⁷⁹ *Biblia to iest Xięgi Stharego y Nowego Zakonu* [tłum. Jan Leopolda]. W Krakowie 1560–1561. 2°. BUW, sygn. Sd. 612.60.

⁸⁰ *Biblij Czeská*. W Starém Miestie Pražském 1557. 2°. BUW, sygn. Sd.602.179.

⁸¹ Basileae 1567. 2°. BUW, sygn. Sd.602.421.

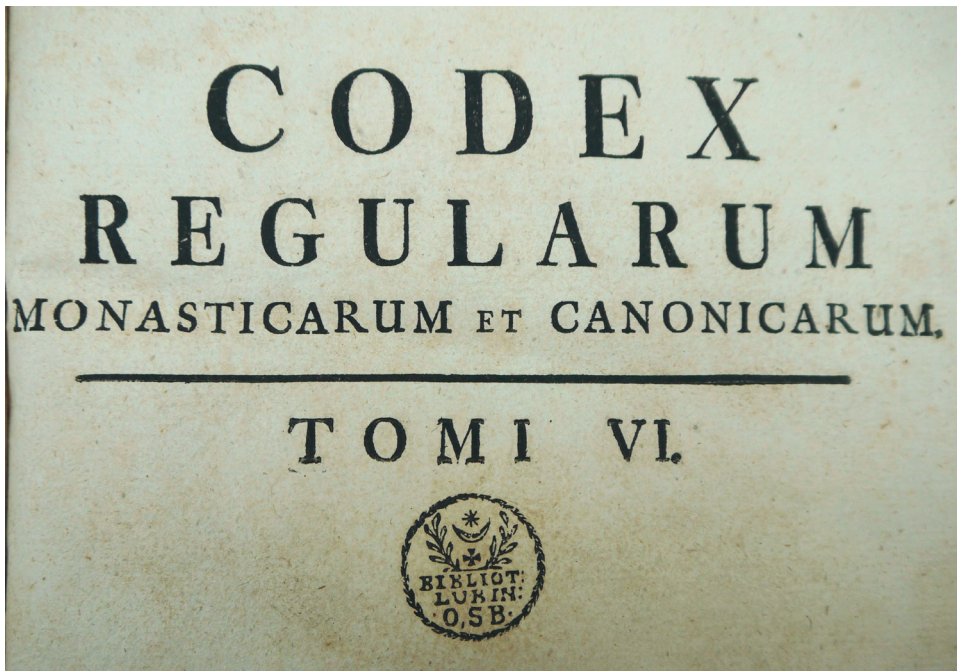
⁸² *Oprawy książkowe w zbiorach Książnicy Kopernikańskiej*, red. A. Wagner, współpr. B. Madajewska, A. Mazerska, Toruń 2018, poz. w kat. 40–41.

⁸³ Bouget Joannes, *Grammaticae Hebraeae Rudimenta*, Romae 1740. 8°. BUW, sygn. 18.15.9.32/1

⁸⁴ Valla Georgius Placentinus, *Commentarius Graecus prononciationis cum notis*, Romae 1751. 4°. BUW, sygn. 18.20.5.3/2.

⁸⁵ *Prodromus Coptus sive Aegyptiacus*, Romae 1636. 4°. BUW, sygn. 7.39.2.10/2.

ną dla Kościoła ormiańskiego⁸⁶ oraz drukowany ęlgolicą podręcznik dla spowiedników w języku słowiańskim⁸⁷. Modlitewnik hebrajski, zakupiony *pro Monasterio Suo* w drugiej połowie XVIII wieku, pochodził z kolekcji prepozyta, doktora teologii Majolusa Jana Konopki⁸⁸. Wśród starych druków po benedyktynach zachowało się także co najmniej 14 dzieł z XVII–XVIII wieku, należących do doktora teologii Stanisława Mikołaja Kieszkowskiego, opata lubińskiego w latach 1779–1814. Z jego zbiorów w BUW mamy m.in. dziewięciotomowe wydanie dzieł zebranych jezuita, teologa katolickiego i mistyka Mikołaja Łęczyckiego (1574–1653)⁸⁹, oznaczone pieczętką o treści: „EX LIBRIS STAN[isla]i KIESZKOWSKI ABBAT[is] LUBIN[ensis]” (il. 4).

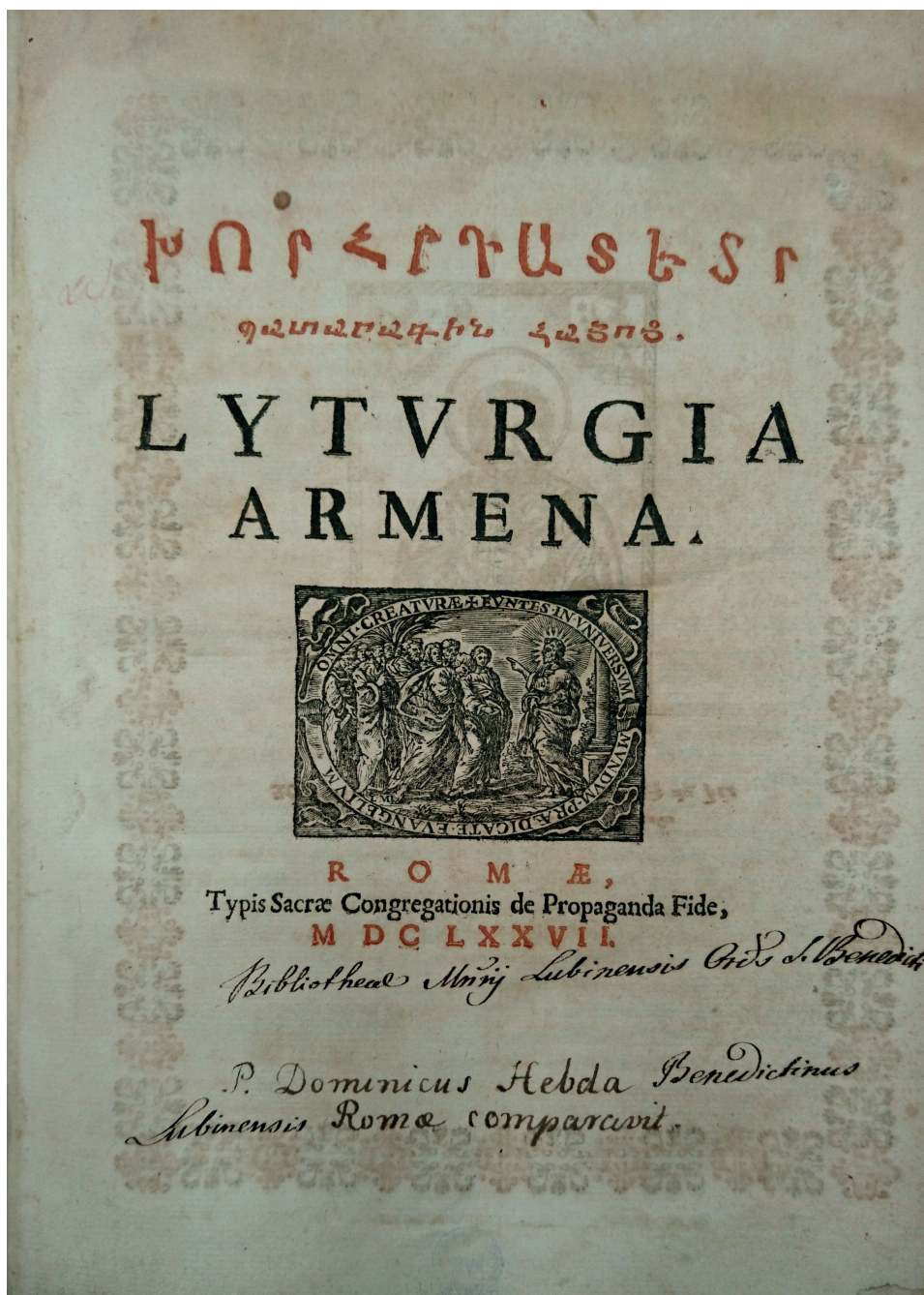
II. 2. BIBLIOT[HECA] LUBIN[ENSIS] O[RDINIS] S[ANCTI] B[ENEDICTI] –
pieczętka biblioteki benedyktynów w Lubiniu, XVIII/XIX wiek
Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 7.42.2.6/3.

⁸⁶ *Lyturgia Armena*, Romae 1677. 2°. BUW, sygn.7.14.5.6/3.

⁸⁷ Polanco Juan-Alphonso, *Ispravnik za erei ispovidnici i za pokornih*, Romae 1635. 8°. BUW, sygn. 7.48.7.23/1.

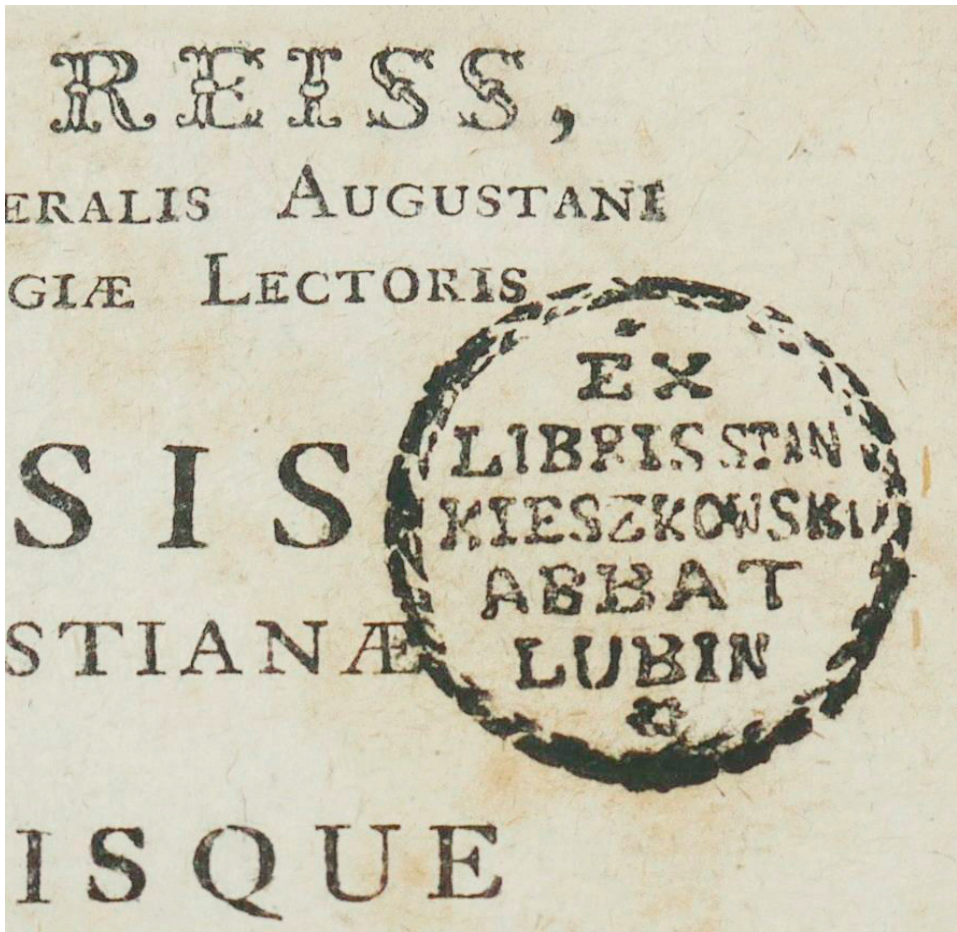
⁸⁸ *Seder tefilot*, Żółkiew 1764. 8°. BUW, sygn. 7.49.6.6/1.

⁸⁹ *Opera omnia spiritualia XXI opusculis comprehensa*, Ingolstadii [1724]. 8°. BUW, sygn. 4g.5.6.1/XVIII/I.

Il. 3. Zapisy własnościowe: benedyktyna z Lubinia Dominika Hebdy oraz biblioteki klasztornej

Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 7.14.5.6/3.

II. 4. EX LIBRIS STAN[ISLAI] KIESZKOWSKI ABBAT[IS] LUBIN[ENSIS] – pieczętka opata Stanisława Kieszkowskiego, XVIII/XIX wiek
Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 13.5.10.31/1.

Z zasobów historycznych bibliotek cystersów wielkopolskich w BUW zachowało się od kilkudziesięciu do kilkuset woluminów⁹⁰. Największy zbiór – 210 dzieł z XVI wieku oraz 395 tomów z XVII–XVIII wieku – ma znaki i zapisy proveniencyjne cystersów z Łądu⁹¹. To jedyna z biblio-

⁹⁰ E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach...*, s. 60–96, tamże obszerna literatura oraz wykaz cytowanych druków (s. 89–94).

⁹¹ Dane liczbowe z marca 2020 roku. W stosunku do podanych w artykule Bylinowej liczba druków XVII–XVIII wieku wzrosła o kilkanaście pozycji, por. *ibidem*, s. 64. Dla wyjaśnienia należy dodać, że w prowadzonej w Gabiniecie Starych Druków BUW bazie proveniencyjnej druków XVII–XVIII wieku rejestrowane są sygnatury

tek cysterskich w Wielkopolsce objętych działaniem dekretu kasacyjnego w Królestwie Polskim⁹². Linde wysoko ocenił bibliotekę w Łądzie, jej pomieszczenia, księgozbiór i stan zachowania. Ze zbioru szacowanego na ok. 5 tys. książek wybrał i wysłał do Warszawy 3208 woluminów⁹³. To niewątpliwie przełożyło się na liczbę tomów przechowywanych obecnie w BUW. Księgi łądzkie, obok typowych rękopiśmiennych zapisów własnościowych, najczęściej o treści *Liber Beatae Mariae et S[ancti] Nicolai in Landa Ordinis Cisterciensis*, rozpoznajemy po charakterystycznych zielonych lub brązowych nalepkach tytułowych i sygnaturowych, naklejanych na grzbiecie oprawy⁹⁴. Porządkowanie i zabezpieczenie zbiorów bibliotecznych przeprowadzono w Łądzie dzięki zaangażowaniu dwóch opatów: Konrada Hłowieckiego (1753–1771) i Benedykta Ludwika Lubstowskiego (1777–1788)⁹⁵. Prace konserwatorskie, reperacja i przeoprawianie księgozbioru, według ustaleń ks. Marka Babicza miały trwać do roku 1798⁹⁶. Zbiory biblioteczne narastały głównie dzięki zakupom przełożonych, opatów i przeorów, a także poszczególnych zakonników, m.in. w czasie zagranicznych pielgrzymek. Interesujący zapis proveniencyjny zachował się na jednej z ksiąg pozyskanych przez profesę, późniejszego plebana w Godziszewie (1692–1701), Wilhelma Kędzińskiego (zm. po 1711). Z podróży do Rzymu w 1689 roku przywiózł on kilkanaście dzieł, w tym historię klasztoru benedyktynów pw. św. Lamberta w Styrii, podarowaną klasztorowi łądzkiemu przez przeora tegoż konwentu, Gwalberta Stickerę⁹⁷. Klasztor ów mógł służyć zakonnikom wędrującym do (lub z) Wiesz-

topograficzne, inaczej niż w bazie druków XVI wieku, gdzie opisywane są poszczególne tytuły dzieł, np. w kločku introligatorskim. O bibliotece łądzkiej zob. R. Witkowski, op. cit., s. 161–162; M. Babicz, *Stare druki Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2003, t. 80, s. 17–27; idem, *Biblioteka cystersów w Łądzie nad Wartą od XII do XIX wieku*, t. 1–3, Warszawa 2018, praca doktorska (rps. w Bibliotece UKSW w Warszawie); D. Lewandowska, *Pokasacyjne losy opactwa cystersów w Łądzie na podstawie źródeł archiwalnych zachowanych w zespołach akt: Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego i Komisja Województwa Kaliskiego z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „Hereditas Monasteriorum” 2014, t. 5, s. 69–71, 97–98.

⁹² P.P. Gach, *Kasaty zakonów...*, s. 100–110.

⁹³ M. Łodyński, op. cit., s. 35.

⁹⁴ E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach...*, s. 81, fot. 6.

⁹⁵ A. Ciesielski, *Wizytatorzy, komisarze i wikariusze generalni kongregacji cystersów w Polsce XIV–XIX w.*, w: idem, *Dziedzictwo cystersów, prace wybrane*, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków 2013, s. 156–157.

⁹⁶ M. Babicz, *Biblioteka cystersów w Łądzie...*, t. 1, s. 124.

⁹⁷ Petschacher Gerard, *Benedicta Virgo Cellensis sub auspiciis R.D. Benedicti... liberi ac exempti monasterii O.S. Benedicti ad S. Lambertum Abbatis, denuo in lucem edita, aucta*

nego Miasta jako miejsce noclegowe. Łącznie w BUW zachowało się aż 41 dzieł z XVI–XVII wieku, opatrzonych zapiskami własnościowymi przez plebana godziszewskiego.

Dbalność o odpowiednie zabezpieczenie książek możemy także obserwować, przeglądając zachowany w BUW fragment biblioteki cystersów z Obrzy⁹⁸. Liczy on obecnie 45 druków pochodzących z XVI–XVIII wieku⁹⁹. Prace porządkowe i konserwatorskie, podobnie jak w Łądzie, prowadzono w latach 80. XVIII stulecia. W klasztornym archiwum zachował się kontrakt wystawiony na nazwisko introligatora Michała Krukowskiego¹⁰⁰. Woluminy z tej ksiąźnicy rozpoznajemy przede wszystkim po grzbietach zdobionych zwiłokrotnionym złożonym motywem kwiatonu i oklejonych charakterystycznymi nalepkami w złożonych ramkach¹⁰¹. Ponadto wpisywano na stronach tytułowych różne formuły własnościowe, np. *Monasterii Obrensis S[acri] Ordinis Cisterciens[is]*. Należy dodać, że większość dzieł z Obrzy, w tym liczne polonika, trafiły do BUW razem z księgozbiorem Liceum Warszawskiego.

Podobną drogą, przez Liceum Warszawskie, dotarły do ksiąźnicy uniwersyteckiej woluminy należące dawniej do klasztoru cystersów w Bledzewie. Identyfikujemy je najczęściej po zapiskach własnościowych, np. *Inscriptus Cathalogo Librorum Monasterij Beatae Mariae Bledzouiensis lub Conventus Bledzoviensis Sacri Ordinis Cisterciensis*¹⁰². Wśród dotychczas

et illustrata, Graetii 1645; 8°. Prow. 1/ Ad[modu]m R[everen]dus P[ate]r Gualbertus Sticker Sac[ri] Ord[inis] Benedictini Conventus S. Lamberti In Styria Superior Professus dono dedit Conventui Landensi Sac[ri] Ord[inis] Cister[ciensis] in Polonia. 2/ Mon[asterio] suo Landensi procuravit F[rate]r Guilielmus Kędziński S.O.C. in Styria 1689, BUW, sygn. 13.13.10.32/1.

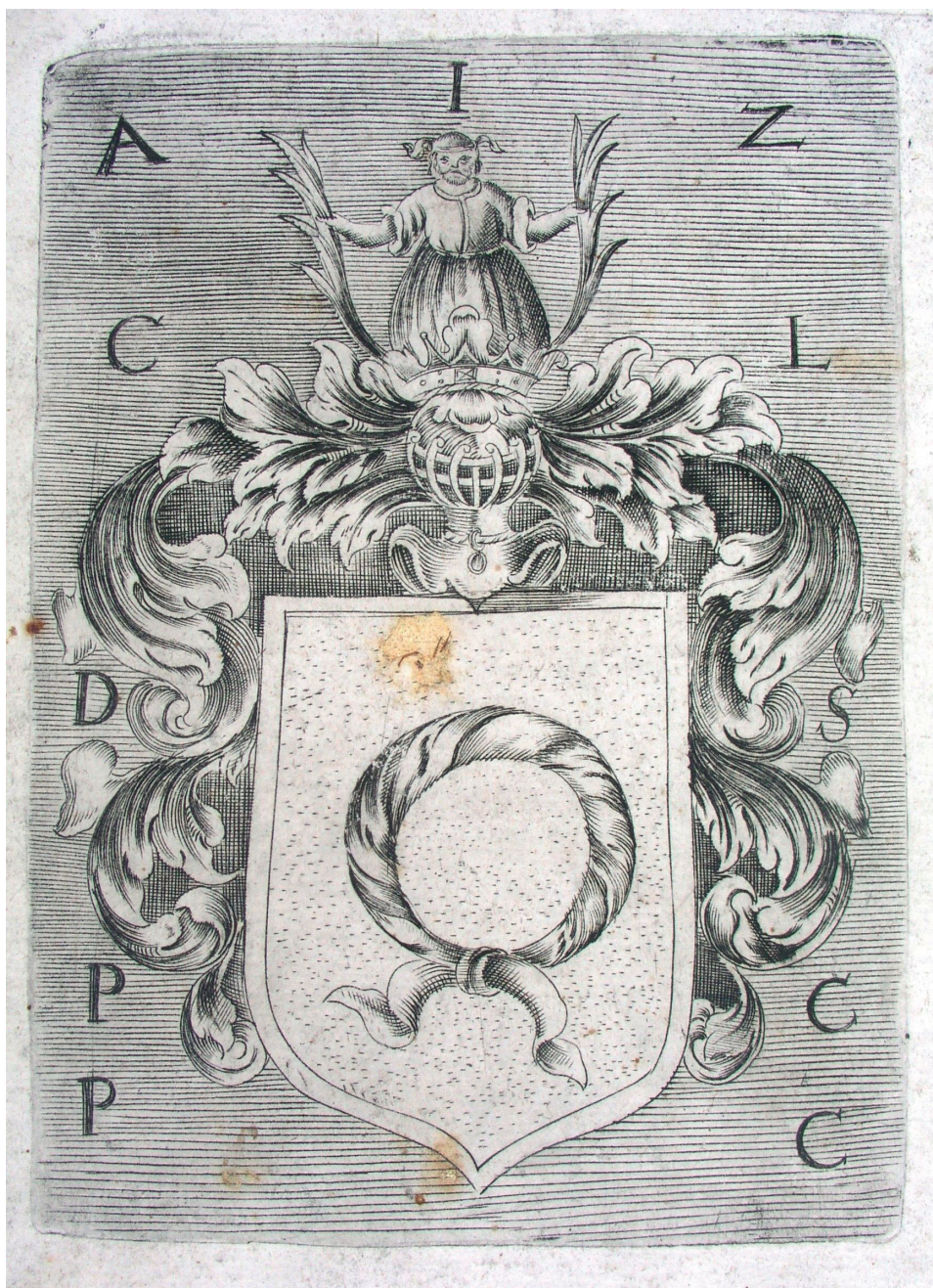
⁹⁸ M. Płowens, *Biblioteka klasztorna w Obrze*, „Przyjaciel Ludu” 1993, t. 5–6, s. 32–34; P. Zając, *Dorobek kulturalny cystersów obrzańskich przy końcu XVIII w. oraz cysterskie archiwa, rękopisy i druki zachowane w Obrze*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2012, t. 7, s. 84–104; K. Kłudkiewicz, *Książki ze skasowanych klasztorów w bibliotekach dekanalnych na obszarze archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej – zarys problematyki, rekonesans i perspektywy badawcze*, „Hereditas Monasteriorum” 2015, t. 7, s. 225–226, 228–229, 231–232.

⁹⁹ Opisy 16 druków – zob. w *Druki z XVI–XVIII wieku w zbiorze Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze*. Katalog, oprac. H. Mieczkowska, Poznań 2016, s. 139–143.

¹⁰⁰ J. Sowa, op. cit., s. 69, 154; P. Zając, *Przedmowa*, w: *Druki z XVI–XVIII wieku...*, s. 8, il. 16.

¹⁰¹ E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach...*, fot. 7.

¹⁰² O bibliotece zob. A. Ciesielski, *Materiały archiwalne do dziejów bibliotek w Wielkopolsce*, w: idem, *Dziedzictwo cystersów, prace wybrane*, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków 2013, s. 378; R. Witkowski, op. cit., s. 159–160; D. Matyaszczyk, op. cit., s. 374.

Il. 5. Ekslibris kanonika łuckiego Adama Józefa Żołądkowskiego h. Nałęcz, miedzioryt

Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 8.20.3.11/3.

opisanych 43 dzieł XVI–XVIII wieku znajdują się druki z zakresu medycyny, historii i językoznawstwa, w tym podręcznik do historii Francji, opatrzony rzadkim całostronicowym miedziorytowym ekslibrisem heraldycznym, sporządzonym dla bliżej nieznanego kanonika łuckiego (1681) Adama Józefa Żołądkowskiego herbu Nałęcz¹⁰³ (il. 5). Warto jeszcze wymienić dwa kieszonkowe wydania tzw. elzewirowskich *Republik*, omawiających dzieje Belgii i Państwa Moskiewskiego¹⁰⁴.

Na aktualny stan starych druków w BUW złożyły się jeszcze niewielkie fragmenty dwóch bibliotek cysterskich, mianowicie z Paradyża¹⁰⁵ oraz Wągrowca¹⁰⁶. Z zapiską własnościową cystersów paradyskich, zwykle o treści *Liber Beatae Mariae Virginis in Paradiso Sacri Ordinis Cisterciensis*, zidentyfikowano dotychczas 40 dzieł z XVI–XVIII wieku¹⁰⁷. Z tej biblioteki godna odnotowania jest prywatna kolekcja sekretarza królewskiego, kustosza warszawskiego (1616), archidiakona dobrzyńskiego (1625) Mikołaja z Rokszyca Ruszkowskiego herbu Pobóg (zm. 1651)¹⁰⁸. W latach 1646–1651 pełnił on funkcję opata komendatoryjnego w Paradyżu. Gromadził książki z różnych dziedzin wiedzy: teologii, liturgii, nauk przyrodniczo-medycznych i historycznych. Posiadał w swoich zbiorach liczne XVII-wieczne druki okolicznościowe. Co istotne, oprócz zapisek proveniencyjnych nanoszonych na stronie tytułowej notował na okładzinie górnej *verso* miejsce zakupu, cenę książki i oprawy. Większość książek zakupił i oprawił w Warszawie w latach 1628–1645. Po śmierci opata księgozbiór włączono do miejscowej księżnicy. Obecnie druki z jego kolekcji są rozproszone po wielu bibliotekach, w Poznaniu, Gnieźnie, Kórniku, we Wrocławiu, Lwowie i w St. Petersburgu. W BUW dotych-

¹⁰³ Serres Jean de, *Inventarium historiae Francicae hoc est regum Francicarum series*, Francofurti 1625. 8°. Herb uzupełniają inicjały, A[dam] I[oseph] Z[ołądkowski] C[anonicus] L[uceoriensis] D[ecanus] S[zeressoviensis] P[raepositus] C[obrinensis] P[arochus] C[zernawczicensis]. Kilka informacji o kanoniku Żołądkowskim – zob. D. Główska, *Majątek osobisty duchowieństwa*, Warszawa 2004, s. 274.

¹⁰⁴ *Belgii Confoederati Republica... descriptio*, Lugduni Batavorum 1630. 24°, BUW, sygn. 8.19.2.18/1 oraz *Respublica Moscoviae et Urbes*, Lugduni Batavorum 1630. 24°, BUW, sygn. 8.13.2.26/1.

¹⁰⁵ O bibliotece zob. R. Witkowski, op. cit., s. 160–161; J. Stoś, *Starodruki Paradyża. Katalog starodruków seminaryjnej biblioteki w Paradyżu*, Warszawa 2001, s. 13–14 i n.

¹⁰⁶ L. Grajkowska, *Biblioteka klasztorna cystersów w Wągrowcu*, „Studia Gnesnensia” 1981, t. 6, s. 209–220.

¹⁰⁷ Zob. m.in. Beckher Daniel, *Medicus microcosmus*, Lugduni Batavorum, 1633. 8°. BUW, sygn. 12.14.13.9/1.

¹⁰⁸ M. Czapnik, *Księgozbiór kanonika warszawskiego Mikołaja Ruszkowskiego (zm. 1651) w świetle zachowanych egzemplarzy*, w: *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej*, t. 1, Wrocław, 2020, s. 357–381.

czas odnaleziono 18 dzieł z XVI–XVII stulecia w 14 woluminach. Natomiast z biblioteki cystersów wągrowieckich przechowujemy 48 druków z XVI–XVIII wieku, opatrzonych zapiską: *Inscriptus Catalogo librorum Monasterij Beatae Mariae in Wągrowiec*. Zakupy dla tej biblioteki poczynili m.in. opaci Andrzej Dzierżanowski (zm. 1583), Wojciech Zajączkowski (1584–1593) i Jan Wojciech Grochowicki (zm. 1658). Warto dodać, iż Dzierżanowski ozdabiał swoje książki superekslibrisem z herbem Gozdawa i napisem w otoku: „ANDREAS DZIERŻANOWSKI ABBAS WAN[grovecensis]”¹⁰⁹.

Z klasztoru kamedułów w Bieniszewie pochodzi wiele książek o tematyce medycznej. Do najcenniejszych należą dwa współwydane, bogato ilustrowane traktaty medyczne: hiszpańskiego lekarza Juana Valverde (1525–1588) *Vivae imagines partium corporis humani* oraz uczonego flamandzkiego Andreasa Vesaliusa (1514–1564) *De humani corporis fabrica*¹¹⁰. Pierwszym właścicielem tego klocka był Andrzej Boner (zm. przed 1575), kalwinista, pisarz kancelarii królewskiej i bibliofil, który jednolicie oprawione w brązową skórę książki oznaczał superekslibrisem z herbem Bonarowa¹¹¹. Kameduli otrzymali również trzy dzieła medyczne należące pierwotnie do doktora medycyny, profesora Akademii Krakowskiej Stanisława Wosińskiego (ok. 1644–1694)¹¹². Z omawianej biblioteki przechowujemy obecnie 29 dzieł z XVI wieku oraz 196 druków wydanych w następnych stuleciach, opatrzonych zapiską: *Liber Eremi SS[anctoru]m quinq[ue] MM[a]r[tyrum] Er[emitarum] Camaldulen[sium] ad Casimiriam Maioris Poloniae spectant*¹¹³ lub w formie skróconej: *Eremitarum Camaldulensium prope Casimiriam*¹¹⁴ (il. 6).

Paulini z Wielgomłynów oznaczali swoje księgi w dwojaki sposób¹¹⁵. Grzbiety opraw oklejali nalepkami zawierającymi nazwę autora i fragment tytułu dzieła, a na stronie tytułowej wpisywali informacje o spo-

¹⁰⁹ Sabellicus Marcus Antonius Coccius, *Opera omnia*, Basileae 1560. 2°. BUW, sygn. Sd.612.398.

¹¹⁰ Antverpiae 1566. 2°. BUW, sygn. Sd.602.2235.

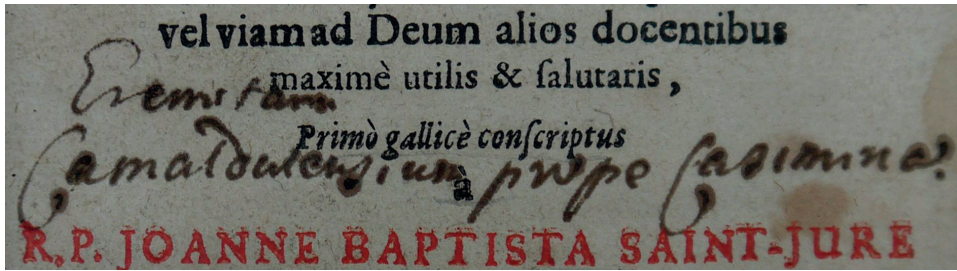
¹¹¹ K. Piekarski, *Superekslibrisy polskie od XV do XVIII wieku*, Kraków 1929, tabl. 1; K. Opalińska, *Szlachta różnowiercza...*, s. 158–161, 262–263.

¹¹² Np. Rudius Eustachius, *De humani corporis affectibus dignoscendis*, Venetiis 1590. 2°. BUW, sygn. Sd.602.2505.

¹¹³ Terecjusz Grzegorz, *Confessio et instructio idiotae sive modus excipiendi confessiones sacramentales rusticorum*, Cracoviae 1686. 12°. BUW, sygn. Sd.712.709.

¹¹⁴ Saint-Jure Jean Baptistae, *De cognitione et amore Salvatoris Nostri Jesu Christi liber quadripartitus*, Coloniae Agrip. 1716. 8°. BUW, sygn. 13.5.11.17/1.

¹¹⁵ A. Jaśkiewicz, *Kościół i klasztor OO. Paulinów w Wielgomłynach*, „Studia Claromontana” 1995, t. 15, s. 432–482.

Il. 6. *Eremitarum Camaldulensium prope Casimira[m]* – zapis własnościowy kamedułów z Bieniszewa

Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 13.5.11.17/1.

sobie nabycia książek, ich cenie i dacie zakupu. W BUW przechowujemy obecnie 173 druki z XVI–XVIII wieku z tego klasztoru. Z analizy not własnościowych wynika, że księgozbiór mógł być porządkowany lub znacznie wzbogacony w 1725 roku. Zapiskę o treści *Conuentui Wielgomłynensi accessit 1725* wielokrotnie spotykamy na kartach druków¹¹⁶ (il. 7). Pozytkiwanie książek należało do obowiązków przeora. Cenna informacja o klasztornej cenzurze, *F[rater] Casimirus [Zaremba] Provincialis ord[ini] s. Hic Liber e[st] suspectus de haeresi ut Videre est 644 folio et in alias locis*, zachowała się w jednej z ksiąg zakupionych w 1648 roku przez przeora Andrzeja Moszyńskiego¹¹⁷. Osiem dzieł, *pro Conventu Wielgomłynensi*, nabył w latach 1708 i 1719–1720 przeor konwentu i definitór prowincji Maciej Ambroży Swinarski¹¹⁸. Po przeorze Remigiuszu Praclewiczu (zm. przed 1725) zachowało się co najmniej dziewięć druków z XVII–XVIII wieku. Zakonnicy kupowali książki również do prywatnego użytku, opatrywali je zapiską *cum licentia Superiorum*¹¹⁹ lub *cum licentia et benedictione Superiorum*.

¹¹⁶ Scretta Heinrich, *Succincta commentatio de peste et febribus pestilentialibus*, Dresdae 1710. 12°. BUW, sygn. 12.21.5.37/1.

¹¹⁷ Herold Johann, *Exempla virtutum et vitiorum, atque etiam aliarum rerum maxime memorabilium, future lectori supra modum Thesaurus*, Basileae 1503. 2°. BUW, sygn. Sd.602.1747. Kazimierz Zaremba, przeor w Częstochowie (1638–1645).

¹¹⁸ Np. Christianus Johannes, *Speculum harmonium, hoc est Genesis harmoniae quatuor Evangelistarum... opera*, Bernae Helvet. 1641. 4°. BUW, sygn.7.23.4.26/1.

¹¹⁹ Np. na stronie tytułowej dzieła: Penzinger Sebastian Heinrich, *Bonus Ordo triplicis formatae concionis moralis in omnia festa sanctorum*, Noribergae 1730. 4° [et al.]. Prow.: 1/ *Cum Licentia Superiorum Utitur hoc Opusculo Fr[ater] Lucas Dzierżyżyński O[r]dinis] S. Pauli pr[imi] Er[emita]e Professus quod sibi Comparavit 1746 d[ie] 19 Junij. 2/ Conventus Vielgomłynensis 1749. BUW, sygn. 13.7.8.4 a-b/1.*

Zapisy własnościowe, uzupełniane informacją o zakupach za zgodą przełożonego, spotykamy również na kartach ksiąg z Brdowa¹²⁰. Z tego klasztoru zachowało się w BUW 57 dzieł, w tym tylko sześć z XVI wieku opatrzonych zapiską *Domus Brdoviensis*¹²¹, czasem uzupełnioną o datę zakupu, np. *Sum Conventus Brdoviensis 1716*¹²² (il. 8). Dla biblioteki klasztornej lub własnego użytku książki kupowali bracia zakonni i kaznodzieje. Często miały one kilku użytkowników, przykładowo na książce zakupionej w 1621 roku *pro domo B[r]doviensi* przez Jakuba Śliwowskiego już w 1625 roku wpisał się Szymon Rzepnicki¹²³. Kazania francuskich duchownych, zebrane i przetłumaczone na język polski przez jezuitę Tomasza Perkowicza, również stanowiły lekturę co najmniej dwóch paulinów, Hilariona Bobrowskiego oraz Arseniusa Lubińskiego. Bobrowski nabył je w 1779 roku, *cum Licentia et Benedictione Superior[um]*, a dziesięć lat później przekazał Lubińskiemu, który pełnił w klasztorze funkcję kaznodziei¹²⁴. Komentarze Juana de Pinedy do Starego Testamentu zakupił 16 lipca 1756 roku kaznodzieja brdowski Florenty Jan Stężalski¹²⁵. Natomiast kazania Samuela Wysockiego, wydane w Warszawie w 1760 roku, *obtulit* dla biblioteki klasztornej przeor Cyryl Żernicki (zm. po 1804)¹²⁶. Do zbiorów włączano również książki pozostałe po śmierci zakonników. Taką informację, uzupełnioną formułą *requiescat in pace*, znajdujemy na kilku woluminach należących do paulina Stanisława Lorkowicza (zm. po 1676)¹²⁷.

¹²⁰ M.in. Dedinge Johannes, *Panoplia seu armatura sanctorum, hoc est Discursus et conceptus super festa totius anni*, Viennae 1670. 4°. Prow.: *Ex Libris F[rat]ris Antonij Paszkowski fl[orensis] 20 comparatus et Conuentui Brdo[viensi] incorporatus* (po nazwisku dopisane) *cum benedictione Sup[eriorum]*, BUW, sygn. 13.13.2.14 a-b/1. Historię klasztoru omówił J. Mozga, *Dzieje konwentu paulinów w Brdowie*, „*Studia Claromontana*” 1984, t. 5, s. 394–470.

¹²¹ Jahoda Johannes, *Allocutiones sacrae super Evangelia dominicarum totius anni*, Herbipoli 1678. 4°. BUW, sygn. 5.3.9.43/1.

¹²² Mallechich Kaspar, *Quadripartitum regularium de privilegiis particularibus Ord. S. Pauli Primi Eremitae*, Viennae Austriae 1708. 2°. BUW, sygn. 5.3.3.1/3.

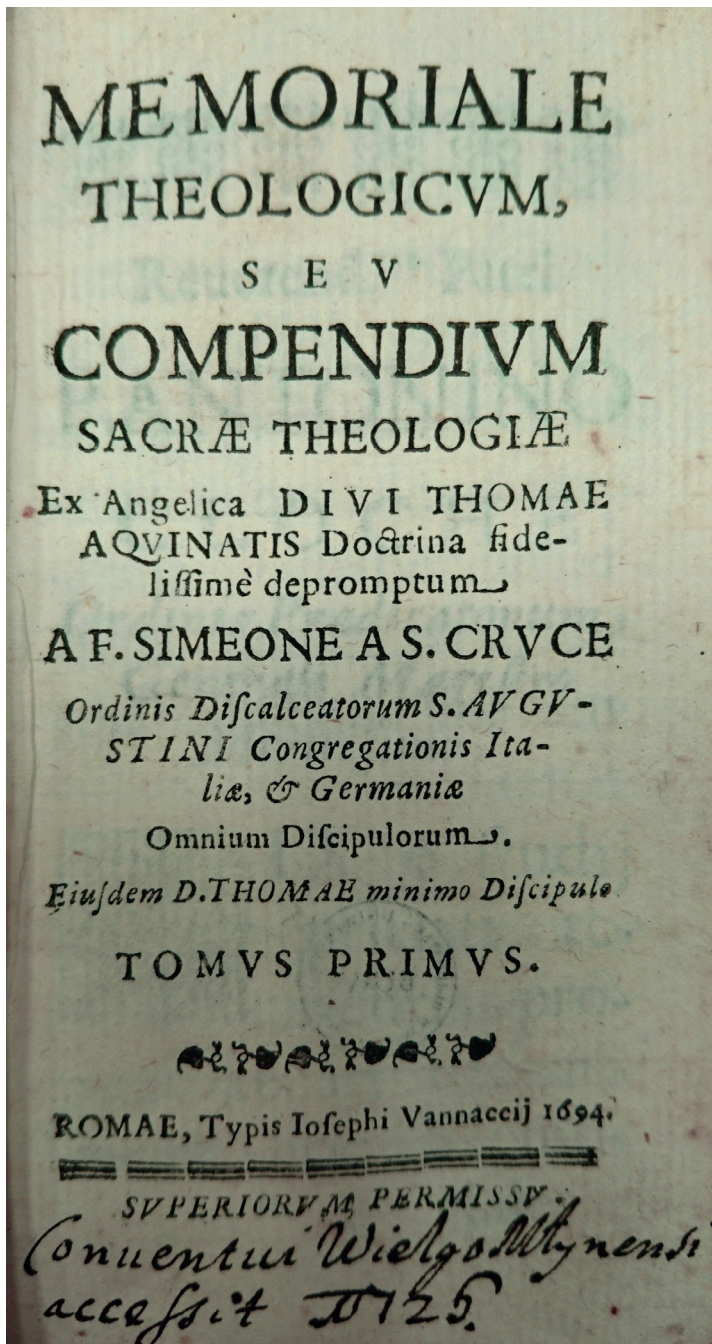
¹²³ Fumus Bartholomeus, *Summa aurea armilla nuncupata*, Lugduni 1596. 8°. BUW, sygn. Sd.608.397.

¹²⁴ *Kazania przebrane z kaznodziejów francuskich o trzech głównych pożądliwościach ludzkich przekładania... Tomasza Perkowicza*, w Poznaniu 1764. 4°. BUW, sygn. 4g.7.2.28/XVIII/I.

¹²⁵ Pineda Juan de, *Commentariorum In Job*, Coloniae Agrip. 1600–1603. 2°. BUW, sygn. Sd.602.84.

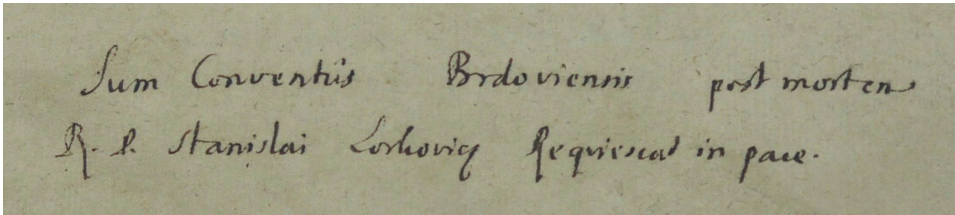
¹²⁶ Wysocki Samuel, *Adwent z postem Kazaniami... zapowiedziany*, w Warszawie 1760. 2°. BUW, sygn. 4g.10.1.25/XVIII/III.

¹²⁷ M.in. Cagnatus Joannes de Tabia, *Summae Tabienae quae Summa Summarum merito appellatur*, Venetiis 1572. 4°. BUW, sygn. Sd.604.1189.

Il. 7. Conuentui Wielgomłynensi accessit 1725 – zapis własnościowy paulinów w Wielgomłynach

Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 7.33.5.28/1.

Il. 8. *Sum Conventus Brdoviensis post mortem R[everendi] P[atris] Stanislai Lorkovicz. Requiescat in pace* – zapis własnościowy klasztoru paulinów w Brdowie
 Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. Sd.604.1189.

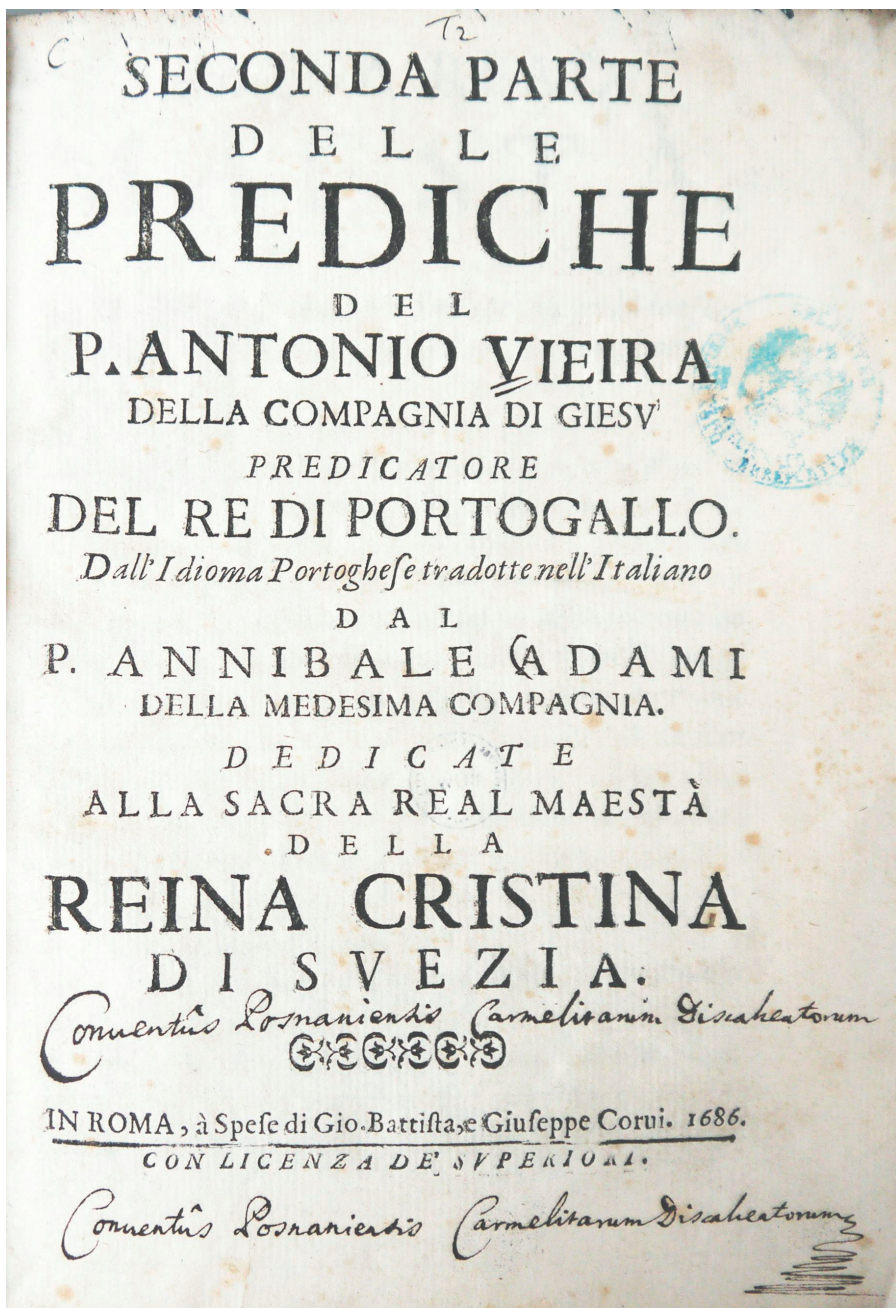

Il. 9. *Spectat ad Bibliothecam Conventus Crotosinensis* – zapis własnościowy trynitarzy z Krotoszyna
 Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. Sd.602.2155 adl.

Z dawnej biblioteki trynitarzy z Krotoszyna zachował się w zbiorach BUW jedynie klocek introligatorski złożony z dwóch dzieł Plutarcha¹²⁸, oznaczony XVIII-wieczną zapiską: *Spectat ad Bibliothecam Conventus Crotosinensis* (il. 9). Do uniwersyteckiej biblioteki trafił razem ze zbiorami Liceum Warszawskiego, o czym świadczą litery *L V*, zachowane na stronie tytułowej pierwszego dzieła w kločku.

Warto jeszcze odnotować, że książki ze zlikwidowanych wielkopolskich domów zakonnych wpływały do BUW również innymi drogami niż opisane powyżej. Odnosi się to zwłaszcza to biblioteki klasztoru jezuitów w Poznaniu. Z jej zbiorów dotychczas zarejestrowano 58 woluminów z zapiską: *Inscriptus Catalogo librorum Collegij Posnan[iensis] Societatis Jesu*, często zamazaną bądź wytartą przez następnego właściciela. Kolejne wpisy świadczą o tym, że książki te znalazły się w księgozbiorach jezuitów z Kalisza, norbertanów z Witowa lub paulinów z Brdowa, i wraz z nimi dotarły do BUW. Kilka innych egzemplarzy pojezuickich pozyskano ze

¹²⁸ Plutarchus, *Parallela, id est vitae illustrium virorum Graecorum et Romanorum*, Francofurti 1600. 2°. BUW, sygn. Sd.602.2155 adl.; idem, *Opera, quae extant omnia*, Francofurti 1605. 2°. BUW, sygn. Sd.602.2156 adl. Książek z Krotoszyna ofiarowanych do BSA dotychczas nie odnaleziono.

Il. 10. Conventus Posnaniensis Carmelitarum Discalceatorum – zapis własnościowy karmelitów bosych z Poznania, u góry karty tytułowej charakterystyczne znaki Józefa Andrzeja Załuskiego

Źródło: Gabinet Starych Druków BUW, sygn. 13.4.2.5/2.

zbiorami filozofa, prawnika i działacza politycznego Józefa Kalasantego Szaniawskiego (1764–1843), które Biblioteka Rządowa (kolejna nazwa BUW) zakupiła w 1846 roku¹²⁹. Ciekawą kolekcją jest zespół 15 ksiąg należących uprzednio do karmelitów bosych z Poznania, opatrzonych wpisem: *Conventus Posnaniensis Carmelitarum Discalceatorum* (il. 10). Nie posiadają one późniejszych zapisów własnościowych, wyjątkiem jest jedno dzieło oznaczone charakterystycznymi znakami i podkreśleniami przez Józefa Andrzeja Załuskiego¹³⁰.

Tabela 1. Porównanie stanu liczbowego książek z bibliotek klasztornych Wielkopolski, książek włączonych do Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie w XIX wieku – liczba zidentyfikowanych egzemplarzy w Gabinetie Starych Druków BUW, Bibliotece Narodowej w St. Petersburgu (NRL)¹³¹ oraz katalogu biblioteki uniwersyteckiej w Niżynie¹³² (stan na 20 marca 2020 roku)

Nazwa klasztoru	BSA i Liceum Warszawskie	Kasata 1819 roku	GSD BUW	NRL	Biblioteka w Niżynie
Benedyktyni – Lubiń	141		67, 1 rps. (kopia 1926)		2
Cystersi – Bledzew	347		43	3	
Cystersi – Gościkowo-Paradyż	187		39	2	1
Cystersi – Łąd		3208	605	9	
Cystersi – Łekno, Wągrowiec	193		48		1

¹²⁹ E. Rose, *Księgozbiór Józefa Kalasantego Szaniawskiego zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1988, t. 10, s. 33–61.

¹³⁰ W dopełnieniu informacji o drukach ze skasowanych klasztorów wielkopolskich znajdujących się obecnie w BUW należy dodać, że zidentyfikowano również nieliczne zespoły, od jednego do kilku dzieł, z innych bibliotek, w tym: benedyktynów z Kościelnej Wsi (6) i Mogilna (2); bernardynów z Bydgoszczy (2), Kazimierza Biskupiego (1), Kościana (5) oraz Wschowy (1); dominikanów z Poznania (4) i Wschowy (1); jezuitów z Międzyrzecza (9) i Wschowy (4); norbertanek ze Strzelna (4); reformatów z Poznania (3) i paulinów z Wieruszowa (3) (dane z 20 marca 2020 roku).

¹³¹ Katalog online: <http://nlr.ru/eng/RA2117/online-catalogues> [dostęp: lipiec 2020]. Podaną liczbę druków zachowanych w Bibliotece Narodowej Rosji należy opatrzyć uwagą: „nie mniej niż”. Uwzględniono informacje o poprzednich właścicielach dostępne w katalogu online biblioteki oraz w katalogu HPB CERL (Europejskiego Konsorcjum Bibliotek Naukowych) – <https://www.cerl.org/resources/hpb/main> [dostęp: lipiec 2020].

¹³² *Starodruki XVI – peršoi polovini XVIII st. z kolekcii „Polonica” biblioteki Nižins'kogo deržavnogo universiteta imeni Mikoli Gogolá: katalog* [upor. kat. starodrukiv Morozov Oлександр Sergijovič], Nižin 2010.

cd. tabeli 1

Nazwa klasztoru	BSA i Liceum Warszawskie	Kasata 1819 roku	GSD BUW	NRL	Biblioteka w Niżynie
Cystersi – Obra	561		63		1
Jezuici – Kalisz		3308	1483	104	7
Kanonicy reg. lat. – Kalisz		390	365	1	1
Kanonicy reg. lat. – Trzemeszno	270 (zatrzyma- ne w Poznaniu)				
Kameduli – Bieniszew		1006	215	1	1
Paulini – Brdów		411	57		
Paulini – Wielgomłyn		661	173	3	
Trynitarze – Krotoszyn	27		1		

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowując powyższe rozważania, należy podkreślić, że mimo przemieszczeń i ubytków, jakie nastąpiły w wyniku różnorodnych zdarzeń historycznych, książki z proveniencją dawnych bibliotek klasztorów wielkopolskich stanowią znaczący pod względem wielkości zespół druków przechowywanych obecnie w zbiorach BUW. W bazie proveniencyjnej dotychczas zarejestrowano łącznie 3091 woluminów (zob. tabela 1). Niewykluczone, że kolejne egzemplarze mogą zostać ujawnione w trakcie dalszych badań prowadzonych w zasobie druków z XVII–XVIII wieku, a także w zbiorach XIX wieku. Należy też dodać, że trudną do określenia liczbę inkunabułów i starych druków przechowują biblioteki rosyjskie, w tym Biblioteka Narodowa Rosji w St. Petersburgu¹³³. Dzieje historycznych bibliotek klasztornych należą w Polsce wciąż do zagadnień niedostatecznie zbadanych. Omówione powyżej fragmenty klasztornych librarii mogą stanowić istotny wkład w badania nad rekonstrukcją rozproszonych księgozbiorów oraz przyczynić się do uzupełnienia mapy geograficznej ich rozmieszczenia w Polsce i poza jej granicami.

¹³³ S.V. Korolev, *Cenne i rzadkie polskie supereklibrisy heraldyczne ze zbiorów Biblioteki Narodowej w St. Petersburgu*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2009, t. 3, s. 171–196; E. Bylinowa, *Stare druki po wielkopolskich cystersach...*, s. 64, przyp. 42.

Bibliografia

- Andrysiak E., *Biblioteka kanoników laterańskich w Kaliszu i jej losy po likwidacji klasztoru w 1810 roku*, „Polonia Maior Orientalis. Studia z dziejów Wielkopolski Wschodniej” 2015, t. 2, s. 37–48.
- Babicz M., *Biblioteka cystersów w Łądzie nad Wartą od XII do XIX wieku*, t. 1–3, Warszawa 2018, praca doktorska (rps. w Bibliotece UKSW w Warszawie).
- Babicz M., *Stare druki Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie nad Wartą*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2003, t. 80, s. 17–27.
- Błażejewicz O., *Biblioteka Liceum Warszawskiego (1806–1831)*, „Roczniki Biblioteczne” 1979, t. 23, s. 659–672.
- Bodniak S., *Bużeński Hieronim*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności 1937, s. 156–157.
- Bylinowa E., *Stare druki po kaliskich kanonikach regularnych laterańskich oraz jezuitach w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 16: Miscellanea archiwalne, biblioteczne i muzealne” 2016, s. 56–77.
- Bylinowa E., *Stare druki po wielkopolskich cystersach w zbiorach biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Fides. Biuletyn Bibliotek Kościelnych” 2019, nr 2 (49), s. 57–96.
- Chwalewik E., *Losy zbiorów polskich w Rosyjskiej Bibliotece Publicznej w Leningradzie*, Warszawa–Kraków 1926.
- Ciesielski A., *Dziedzictwo cystersów, prace wybrane*, red. M. Starzyński, M. Zdanek, Kraków: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana” 2013.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Badacz i znawca księgozbiorów historycznych – Maria Sipaytło*, w: *W kręgu nauki i bibliotek*, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich 1993 (Bibliotekarze Polscy we Wspomnieniach Współczesnych, t. 3), s. 52–62.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Kolekcje klasztorne w zbiorze starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: historia i współczesność*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii 2014, s. 173–183.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Polskie superekslibrisy w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, Centuria druga*, Warszawa: Biblioteka Narodowa 2001.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Rozpoznać i scalić rozpoznane – o znakach własnościowych ksiąg z dawnych kolekcji klasztornych*, w: *Przestrzeń klasztoru – przestrzeń kultury: piśmiennictwo – książka – edukacja*, red. J. Pietrzak-Thébault, Ł. Cybulski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW 2017, s. 331–356.
- Cubrzyńska-Leonarczyk M., *Samuel Bogumił Linde – bibliofil „dla krajowego użytku”*, w: *Biblioteka Lindiana. Samuel Bogumił Linde (1771–1847) pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie. W 165. rocznicę śmierci. Materiały z ogólnopolskiej*

- konferencji naukowej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, 19–20 listopada 2012 r., red. nauk. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, przy współpr. H. Mieczkowskiej, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2015, s. 101–113.
- Czapnik M., *Kolekcje historyczne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 2017, s. 37–60.
- Czapnik M., *Księgozbiór kanonika warszawskiego Mikołaja Ruszkowskiego (zm. 1651) w świetle zachowanych egzemplarzy*, w: *Kolekcje prywatne w zbiorach książki dawnej*, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 2020, s. 357–381.
- Druki z XVI–XVIII wieku w zbiorze Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej w Obrze*. Katalog, oprac. H. Mieczkowska, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Wydział Teologiczny 2016.
- Falk A., *Losy kórnickich starych druków w świetle badań proveniencyjnych*, w: *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 1, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 2017, s. 117–132.
- Gach P.P., *Cystersi na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1772–1914*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1999, s. 74–93.
- Gach P.P., *Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773–1914*, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1984.
- Gach P.P., *Mienie polskich zakonów i jego losy w XIX wieku*, Rzym: Czesław Bielecki Multigrafia Brunetto 1979.
- Grajkowska L., *Biblioteka klasztorna cystersów w Wągrowcu*, „*Studia Gnesnensia*” 1981, t. 6, s. 209–220.
- Gwóźdź J., *Pokasacyjne losy księgozbiorów klasztornych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii 2014, s. 141–144.
- Jaśkiewicz A., *Kościół i klasztor OO. Paulinów w Wielgomłynach*, „*Studia Claromontana*” 1995, t. 15, s. 432–482.
- Kanior M., *Polska kongregacja benedyktyńska Świętego Krzyża 1709–1864*, Kraków–Tyniec: Wydawnictwo Benedyktynów 2000.
- Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1: *XV w.*, cz. 2: *XVI w.*, oprac. T. Komender, materiał prow. oprac. pod kier. M. Sipayło, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1994.
- Katalog druków XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 2, oprac. T. Komender, H. Mieczkowska, t. 3–8, red. H. Mieczkowska, materiał prow. oprac. pod kier. M. Cubrzyńskiej-Leonarczyk, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1998–2018.

- Katalog rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, oprac. H. Kozerska, W. Stummer, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1963.
- Kłudkiewicz K., *Książki ze skasowanych klasztorów w bibliotekach dekanalnych na obszarze archidiecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej – zarys problematyki, rekonosans i perspektywy badawcze*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2015, t. 7, s. 213–244.
- Kłudkiewicz K., *Spisy i katalogi wielkopolskich bibliotek klasztornych z klasztorów skasowanych w Wielkopolsce pod rządami Prus do połowy XIX w. – charakterystyka i znaczenie*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2015, t. 6, s. 101–142.
- Korolev S.V., *Cenne i rzadkie polskie supereklibrisy heraldyczne ze zbiorów Biblioteki Narodowej w St. Petersburgu*, „*Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*” 2009, t. 3, s. 171–196.
- Kośka M., *Dekret abpa Franciszka Skarbka-Malczewskiego z 17 IV 1819 r. w sprawie supresji klasztorów w Królestwie Polskim*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2016, t. 8, s. 367–378.
- Kośka M., *Księgozbiory klasztorów skasowanych w 1819 roku w zbiorach Biblioteki Publicznej w Warszawie*, w: *Historia memoria scriptum. Księga jubileuszowa z okazji osiemdziesięciolecia urodzin Profesora Edwarda Potkowskiego*, red. J. Krochmal, Warszawa: Archiwum Główne Akt Dawnych 2015, s. 132–139.
- Kośka M., *Losy księgozbiorów klasztornych po kasacie 1819 r. Misja Samuela Bogumiła Lindego*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii 2014, s. 161–171.
- Kozerska H., *Warszawska Biblioteka Uniwersytecka w latach 1832–1871: Biblioteka Rządowa, Okręgu Warszawskiego, Główna*, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1967.
- Kucharzewski J., *Epoka paskiewiczowska. Losy oświaty*, Warszawa–Kraków: Skład Główny w Księgarni Gebethnera i Wolffa 1914.
- Kwilecka I., *Kieszkowski Stanisław Mikołaj*, w: *Wielkopolski słownik biograficzny*, Warszawa–Poznań, Państwowe Wydawnictwo Naukowe 1981, s. 330–331.
- Lelewel J., *Biblijograficznych ksiąg dwoje, w których rozebrane i pomnożone zostały dwa dzieła Jerzego Samuela Bandtke: Historia drukarni krakowskich tudzież Historia Biblioteki Uniw[ersytetu] Jagiell[ońskiego] w Krakowie a przydany Katalog inkunabułów polskich*, t. 2, Wilno: Nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, Typografa Imperatorskiego Uniwersytetu 1826 (reprint: Warszawa: Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe 1980).
- Lewandowska D., *Pokasacyjne losy opactwa cystersów w Łądzie na podstawie źródeł archiwalnych zachowanych w zespołach akt: Centralne Władze Wyznaniowe Królestwa Polskiego i Komisja Województwa Kaliskiego z zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie*, „*Hereditas Monasteriorum*” 2014, t. 5, s. 65–106.
- Listy emigracyjne Joachima Lelewela*, wyd. i wstęp H. Więckowska, t. 4: 1849–1861, Wrocław–Kraków: Zakład im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1954.

- Łaskarzewska H., *Starania o zwroty polskich zbiorów bibliotecznych z Kijowa i Petersburga w świetle niepublikowanych dokumentów dotyczących realizacji ustaleń traktatu ryskiego (Ze spuścizny Stanisława Lisowskiego)*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 2003, t. 35, s. 39–66.
- Łodyński M., *Materiały do dziejów państwowej polityki bibliotecznej w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (1807–1831)*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1958.
- Matyaszczyk D., *Lustracje przeprowadzone w klasztorach wielkopolskich w latach 1817–1825*, „Hereditas Monasteriorum” 2014, t. 5, s. 369–381.
- Mencel T., *Lubiński Feliks Franciszek*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 18, Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1973, s. 478–480.
- Mozga J., *Dzieje konwentu paulinów w Brdowie*, „Studia Claromontana” 1984, t. 5, s. 394–470
- Mycielski M., *Uniwersytet Królewski*, w: *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego 1816–1915*, red. T. Kizwalter, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2016, s. 99–116
- Olczak Z., *Zróżdła do dziejów Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie: sprawozdanie z kwerend*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2017, s. 291–331.
- Opalińska K., *Instygator koronny Andrzej Lisiecki i jego księgozbiór*, w: *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, [t. 1], red. E. Wyszynska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2004, s. 107–207.
- Opalińska K., *Szlachta różnowiercza i pozostałości po jej księgozbiorach w zbiorach BUW (XVI w.)*, w: *Kolekcje historyczne. Księgozbiory szlacheckie XVI–XVII wieku*, t. 2, red. I. Komorowska-Dzierżanowska, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2009, s. 153–389.
- Paszkiewicz U., *Biblioteka Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk przykładem urzeczywistnienia idei Biblioteki Narodowej w początkach XIX wieku*, „Rocznik Biblioteki Narodowej” 1993, t. 26, s. 49–55.
- Pidłypczak-Majerowicz M., *Stare druki proveniencji zakonnej w Bibliotece Ossolineum*, Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum 2019.
- Piekarski K., *Superexlibrisy polskie od XV do XVIII wieku*, Kraków: W Drukarni W.L. Anczyca i Spółki 1929.
- Pietrkiewicz D., *Spory o zbiory. Piotr Bańkowski – rewindykacja i ochrona dziedzictwa piśmienniczego*, Pułtusk: Wydawnictwo Akademii Humanistycznej im. A. Gieysztora; Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR 2019.
- Płowens M., *Biblioteka klasztorna w Obrze*, „Przyjaciel Ludu” 1993, t. 5–6, s. 32–41.
- Ptaszyk M., *Biblioteka Publiczna przy Królewskim Uniwersytecie Warszawskim w latach 1817–1831*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie 1817–2017. Miscellanea. Monumenta Universitatis Varsoviensis 1816–2016*, red. J. Talbierska, Z. Olczak, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2017, s. 21–226.
- Pukianiec M., *Kasata klasztoru w Lubiniu*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2010, t. 5, s. 92–94.

- Pukianiec M., *Organizacja i funkcjonowanie poznańskiej kapituły katedralnej w XVII w.*, Poznań 2013, praca doktorska (dokument elektroniczny [dostęp: lipiec 2020]).
- Quirini-Popławska D., *Podróże polskich duchownych w XV i XVI wieku*, w: *Itinera clericorum. Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*, red. D. Quirini-Popławska, Ł. Burkiewicz, Warszawa: Akademia Ignatianum: Wydawnictwo WAM 2014, s. 225–255.
- Rose E., *Księgozbiór Józefa Kalasantego Szaniawskiego zachowany w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1988, t. 10, s. 33–61.
- Rybandt S., *Księgozbiór prymasa Stanisława Karnkowskiego, źródło badań nad kulturą umysłową dostojnika kościelnego XVI w.*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1992, t. 13: *Kolekcje wyznaniowe*, s. 117–130.
- Rybandt S., *Nieznane książki ze zbiorów Andrzeja Frycza Modrzewskiego*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1993, tom specjalny: *Bibliologia dyscypliną integrującą: studia ofiarowane Profesor Barbarze Bienkowskiej*, s. 153–160.
- Rybandt S., *Supereklibrisy prymasa Stanisława Karnkowskiego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1991, t. 11: *Pogranicza*, s. 5–26.
- Sipayłło M., *O metodzie badań proveniencyjnych starych druków*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” 1975, t. 1, s. 9–30.
- Sipayłło M., *Polskie superexlibrisy XVI–XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX 1988.
- Sipayłło M., *Wstęp*, w: *Katalog druków XV i XVI wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, t. 1, cz. 1: *XV w.*, oprac. T. Komender, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1994, s. 13–52.
- Sowa J., *Obra. Klasztor pocysterski i Wyższe Seminarium Duchowne Misjonarzy Oblatów Maryi Niepokalanej*, Wolszyn: Biblioteka Publiczna Miasta i Gminy Wolsztyn im. Stanisława Platera 2015.
- Spectator [= Stanisław Lisowski], *Notatka o proveniencji inkunabułów znajdujących się w Rosyjskiej Publicznej Bibliotece w Piotrogradzie*, „Przewodnik Bibliograficzny” 1926, z. 6, s. 267.
- Starodruki XVI – peršoi polovini XVIII st. z kolekcii „Polonica” biblioteki Nižins’kogo deržaonogo universitetu imeni Mikoli Gogolá: katalog* [upor. kat. starodrukiv Morozov Oleksandr Sergijovič], Nižin: „Gidromaks” 2010.
- Stoś J., *Starodruki Paradyża. Katalog starodruków seminaryjnej biblioteki w Paradyżu*, Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego 2001.
- Strzyżewska Z., *Konfiskaty warszawskich zbiorów publicznych po Powstaniu Listopadowym. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego i Warszawskiego Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Materiały i dokumenty z archiwów rosyjskich*, Warszawa: Wydawnictwo DiG 2000.
- Stummer W., *Biblioteka Sądu Apelacyjnego 1810–1865*, „Roczniki Biblioteczne” 1958, t. 2, s. 425–431.

- Szybiak I., *Samuel Bogumił Linde – organizator i rektor Liceum Warszawskiego, pedagog i działacz edukacyjny*, w: *Biblioteka Lindiana. Samuel Bogumił Linde (1771–1847) pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*. W 165. rocznicę śmierci. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej w Bibliotece Uniwersyteckiej w Warszawie, 19–20 listopada 2012 r., red. nauk. M. Cubrzyńska-Leonarczyk, przy współpr. H. Mieczkowskiej, Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 2015, s. 197–206.
- Śmierchalski-Wachocz D., *Dzieje byłej biblioteki zakonnej w Paradyżu*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. 4, red. J. Walkusz, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 2005, s. 51–64.
- Wagner A., *Introligatorzy elit. O działalności Stanisława z Białej i Macieja z Przasnysza vel Mistrza Główek Anielskich*, w: *Introligatorzy i ich klienci*, red. A. Wagner, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika 2017, s. 73–79.
- Wagner A., *Uwagi o znakach własnościowych z drugiej połowy XV i pierwszej ćwierci XVI wieku w inkunabułach Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, „Biblioteka” 2013, nr 17 (26), s. 7–35.
- Walczak K., *Wpływ kasat klasztornych na losy bibliotek XIX-wiecznego Kalisza*, w: *Kasaty klasztorów na obszarze dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów i na Śląsku na tle procesów sekularyzacyjnych w Polsce i Europie*, t. 3: *Źródła. Skutki kasat XVIII i XIX w. Kasata w latach 1954–1956*, red. M. Derwich, przy współpr. K. Bock i M.L. Wójcika, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii 2014, s. 221–227.
- Walczak K., *Z dziejów najstarszych bibliotek szkolnych Kalisza*, „Roczniki Biblioteczne” 1981, t. 25, s. 1–28.
- Wilejszys B., *Biblioteka Akademii Duchownej Rzymsko-Katolickiej w Warszawie. Geneza i dzieje*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1979, t. 38, s. 73–108.
- Witkowski R., *Biblioteki klasztorne opactw cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej. Zarys problematyki i stan badań*, w: *Monasticon Cisterciense Poloniae*, t. 1: *Dzieje i kultura męskich klasztorów cysterskich na ziemiach polskich i dawnej Rzeczypospolitej od średniowiecza do czasów współczesnych*, red. A.M. Wyrwa, J. Strzelczyk, K. Kaczmarek, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie 1999, s. 151–171.
- Zajac P., *Dorobek kulturalny cystersów obrzańskich przy końcu XVIII w. oraz cysterskie archiwalia, rękopisy i druki zachowane w Obrze*, „Ecclesia. Studia z Dziejów Wielkopolski” 2012, t. 7, s. 84–104.
- Zathey J., *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk 1963.

MARIANNA CZAPNIK

Early printed books from monastic libraries in Greater Poland after the dissolution of monasteries in the collection of the University Library in Warsaw

Abstract. The University Library in Warsaw houses 3,091 volumes in its collection that originally belonged to a number of monastic libraries located in Greater Poland. This article traces and identifies the successive stages in which individual sections of these collections come into possession of the Library in the early years of the nineteenth century. The first batch of books came from the library of the Warsaw Lyceum (Polish: Liceum Warszawskie) (1806) and the so-called the Library of the Appellate Court (1810). An analysis of the proprietary marks and records (book-plates, stamps, marks of ownership and inventory numbers) pasted into the surviving copies allows us to establish that the latter libraries held volumes that had previously belonged to Cistercian monasteries in Bledzew, Obra, Paradyż and Wągrowiec, and to the Benedictines from Lubiń and the monks of the Trinitarian Order in Krotoszyn. The Dissolution Act of 1819 was followed by an influx of large sections of the book collections from the libraries of the Jesuit and Canons Regular of the Lateran from Kalisz, the Cistercians from Łąd, the Camaldolese monks from Bieniszewo and the Pauline monasteries at Brdów and Wielgomłyny. Over time, the Warsaw library also accommodated volumes from the libraries of the Jesuits and the Discalced Carmelites in Poznań. The books from the latter two batches were incorporated to the Library's book collection either alongside early books from other book collections, or in some other way yet to be researched, following a procedure that has not yet been clearly established.

The article also includes an overview of the bookplates and other proprietary marks that make identification of the copies from the above mentioned libraries possible, i.e. library stamps, monastic inscriptions, labels with library shelf numbers and characteristic markings placed on book spines.

Keywords: University Library in Warsaw, monastic libraries in the Wielkopolska region, history of monastic libraries, dissolution of religious orders, provenance studies.

Tekst wpłynął do Redakcji 12 maja 2020 roku.